

**YK:n vammaissopimus
käyttöön! -käsikirja**

Henrik Gustafsson

SISÄLLYS

ESIPUHE	3
1 IHMISOIKEUDET	4
1.1 Mitä ihmisoikeudet ovat?	4
1.2 Mikä on YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus?	4
1.3 Mihin ihmisoikeudet vaikuttavat?	5
2 YK:N VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIA KOSKEVA YLEISSOPIMUS	6
2.3 Näin luet YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaa yleissopimusta	6
2.4 Vammaisten ihmisoikeuksien edistäminen käytännössä	7
3 KESKEISTEN IHMISOIKEUKSIEN SISÄLTÖ	8
3.1 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus	8
3.1.1 Yhdenvertaisuus ja syrjäintäkielto Suomen lainsäädännössä?	9
3.1.2 Voiko vammaisen henkilön syrjintä olla rikos?	10
3.2 Esteettömyys ja saavutettavuus	11
3.2.1 Esteettömyys ja saavutettavuus yleisesti Suomen lainsäädännössä	12
3.2.2 Vammaispalvelulain ja -asetuksen esteettömyyteen liittyvät näkökohdat	13
3.3 Vammaiset naiset ja vammaiset lapset	13
3.4 Oikeus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään	15
3.4.1 Konkreettisia toimenpiteitä vammaisten poliittisten oikeuksien edistämiseksi	16
3.4.2 Vammaispoliittinen ohjelma, VAMPO	17
3.5 Oikeus elämään, vapauteen ja suojeluun vaaratilanteissa	17
3.5.1 Vammaisen kohtaamia esteitä, jotka rajoittavat oikeutta elämään	18
3.5.2 Yhteisön kriisivalmiuden muistilista liikuntavammaisille ihmisille	18
3.6 Oikeus itsenäiseen ja ihmisarvoiseen elämään	19
3.7 Henkilökohtainen liikkuminen	22
3.8 Oikeus terveyteen ja kuntoutukseen	23
3.9 Oikeus työhön	25
3.9.1 Vammaisten henkilöiden työllistyminen Suomen lainsäädännössä	26
3.9.2 Vammaisen kohtaamat esteet työnteolle – työpaikka esteettömäksi	27
4 YK:N VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIA KOSKEVAN SOPIMUKSEN KANSALLINEN TÄYTÄNTÖÖNPANO	28
4.1 Valvontamekanismi	28
4.2 YK:n yleissopimuksen hidas täytäntöönpano Suomen ongelmana	28
LÄHTEET	29

Liitteenä:

- A. Tehtävät
- B. Tehtävien ratkaisut

ESIPUHE

Tämän YK:n vammaissopimus käyttöön! -käsikirjan perusideana on lähestyä YK:n vammaisia henkilöitä koskevaa ihmisoikeussopimusta uudella tavalla. Kyseessä ei ole perinteinen kirja tai toimenpideohjelma ihmisoikeuksien toteuttamiseksi, vaan Toolkit-käsikirja harjoituksineen avaa auki hyvin konkreettisella tavalla YK:n vammaissopimuksen sisällön ja vaikutuksen vammaisten ihmisten elämään. Toolkit -käsikirjan tarkoitus on juurruttaa YK:n vammaissopimus vammaisjärjestön paikallisyhdistysten jäsenistön käyttöön ja sitä kautta suuren yleisen tietoisuuteen.

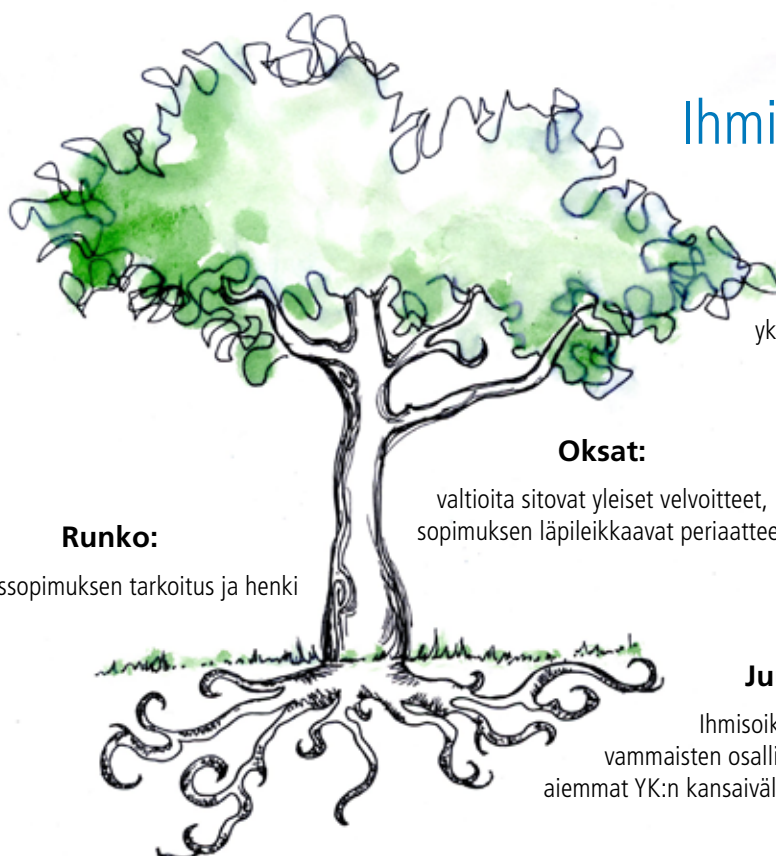
Lyhyen ihmisoikeuksien merkityksestä ja YK:n vammaissopimuksen tarkoitusta kuvaavan luvun jälkeen Toolkit-käsikirjassa neuvotaan, miten vammaisen henkilö voi vaikuttaa yksilönä tai ryhmässä ihmisoikeuksien toteutumiseen käytännössä. Tämän jälkeen käydään läpi eri teemoihin kuuluvia YK:n vammaissopimuksen sisältämiä keskeisimpiä ihmisoikeuksia ja eritellään, miten suomalainen lainsäädäntö tai käytäntö vastaa näitä sopimusmääräyksiä. Konkreettisten harjoitusten avulla Toolkit -käsikirjassa käyttäjälle avautuu yleissopimuksen sisältö eli se, mistä YK:n vammaissopimuksessa on lopulta kyse. Lopuksi Toolkit-käsikirjassa hahmotetaan hieman valvontamekanismin rakennetta, millä on vaikutusta vammaisten ihmisoikeuksien toteutumiseen käytännössä.

YK:n vammaissopimusta voi luonnehtia ihmisoikeuspuuksi, jonka juuria ovat sen johdanto-osassa kuvatut

yleismaailmallinen ihmisoikeusjulistus ja vammaisten osallistamisen yleisohjeet sekä aiemmat YK:n kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Puun rungon eli kovan ihmisoikeusytimen muodostaa vammaissopimuksen tarkoitus ja henki. Puun oksat puolestaan symbolisoivat vammaissopimuksen valtioita sitovia yleisiä velvoitteita ja sopimuksen läpileikkaavia periaatteita, mihin puun lehdet eli yksittäiset ihmisoikeudet ovat kiinnittyneet. Toolkit auttaa ravistamaan tuota ihmisoikeuspuuta, jolloin lehdet putoavat maahan. Sitten Toolkitin käyttäjä tarkastelee ihmisoikeuksia ja kiinnittää ne sattumanvaraisessa järjestyksessä takaisin puuhun sekä tuntee voimaantuneensa. Voimaantumisen voi ymmärtää siten, että sen avulla henkilölle vahvistuu tunne kuulumisesta yhteisöön ja arvokkaan panoksen antamisesta yleiseen hyvinvointiin sekä yhteisön monimuotoisuuden huolimatta mahdollisesta toimintarajoitteesta.

Invalidiliiton tietoon tulleet tapausesimerkit edustavat suomalaisten vammaisten henkilöiden arkitodellisuutta, johon toivotaan parannusta ihmisoikeusperustaisesta lähtökohdista käsin.

Toolkit-käsikirjan on toimittanut Invalidiliiton lakimies Henrik Gustafsson. Toolkit-käsikirja on saanut vaikutteita Vammaisten ihmisoikeuskeskuksen (VIKEN) vuonna 2010 julkaisemasta *Ihmisoikeudet. Kyllä!* -aineistosta.

Ihmisoikeuspuu

Lehdet:

yksittäiset ihmisoikeudet

Oksat:

valtioita sitovat yleiset velvoitteet,
sopimuksen läpileikkaavat periaatteet

Runko:

vammaissopimuksen tarkoitus ja henki

Juuret:

Ihmisoikeusjulistus,
vammaisten osallistamisen yleisohjeet,
aiemmat YK:n kansainväliset ihmisoikeussopimukset

1 IHMISOIKEUDET

1.1 Mitä ihmisoikeudet ovat?

Toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1948 YK antoi ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen. Artiklan 1 viisaat sanat on syytä muistaa: ”Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.” Tämän jälkeen vasta 1960-luvulla saatiin aikaan kaksi merkittävää YK:n kansainvälistä ihmisoikeussopimusta eli Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus (KP-sopimus) ja Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus (TSS-sopimus). Ensin mainitun tarkoituksena oli taata yksilön vapauspiiri eli suoja valtiota vastaan. Jälkimmäisen sopimuksen tavoitteena oli puolestaan velvoittaa valtiota aktiivisiin toimenpiteisiin yksilön ihmisoikeuksien toteuttamiseksi. Lopulta ihmisoikeussopimuksissa alettiin kiinnittää huomiota yksilön sijasta myös ryhmään. Ihmisoikeuksien kohteena on yksilön lisäksi ryhmä YK:n rotusyrjinnän kieltävässä sopimuksessa, naisten erillisissä ihmisoikeussopimuksissa sekä siirtotyöläisten ja heidän perheen jäsenten suojelua koskevassa sopimuksessa. Myös vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva ihmisoikeussopimus lukeutuu näihin jonkin tietyn ryhmän puolesta tehtyihin ihmisoikeussopimuksiin.

Ihmisoikeudet ovat synnynnäisiä siten, että ne kuuluvat syntymästä asti jokaiselle ihmiselle luonnollisena osana häntä itseään. Ihmisoikeuksien perustavanlaatuisuudella puolestaan tarkoitetaan sitä, että ne perustuvat ihmisten yksilöllisille tarpeille ja mahdollistavat oikeuden arvokkaaseen elämään, ihmisarvoisen elämän edellytysten mukaisesti. Ihmisarvoisen elämän edellytyksiin kuuluu, että ihmisoikeudet määrittelevät tietyt keskeiset perusolosuhteet ja resurssit, jotka ovat aivan välttämättömiä kunniallisen ja arvokkaan elämän mahdollistamiseksi. Universaalisuudella tarkoitetaan ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta, eli ne ovat valtioiden rajat ylittäviä ja koskevat jokaista ihmistä maailmassa riippumatta hänen ominaisuuksistaan kuten vammaisuudestaan. Luovuttamattomuus merkitsee sitä, että ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle automaattisesti eikä niitä voida ottaa pois saati rajoittaa niiden käyttöä. Jakamattomuus tarkoittaa puolestaan sitä, että niitä ei pidä erottaa toisistaan. Ihmisoikeuksien keskinäinen riippuvuus ja yhteenkuuluvuus ymmärretään siten, että ne vaikuttavat toisiinsa. Niitä ei voi soveltaa toisistaan riippumatta ilman, että menetetään mahdollisuus niiden toteutumiseen täydellisesti.

Yleissopimus ei perusta uusia ihmisoikeuksia vammaisille, vaan vahvistaa kaikkien ihmisyksilöiden synnynnäisen arvon ja kaikkien jo luotujen ihmisoikeuksien sekä perusvapauksien kuulumisen täysimääräisesti vammaisille ihmisille.

Ihmisoikeudet käyvät ilmi kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista. YK:n ihmisoikeussopimusjärjestelmän lisäksi on olemassa myös Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusjärjestelmä, johon kuuluu myös ihmisoikeustuomioistuin. EU:lla on oma perusoikeusjärjestelmänsä. EU:n jäsenmaiden kansallisessa lainsäädännössä on voimassa perusoikeudet – kansainvälisten ihmisoikeuksien kansalliset vastineet.

1.2 Mikä on YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus?

Vammaisuutta ei määritellä enää ensisijaisesti lääketieteellisenä tai sosiaalisena kysymyksenä vaan ennen kaikkea ihmisoikeuskysymyksenä. Siten ihmisoikeudet nähdään uuden lainsäädännön perustana ja vammaiset ihmiset ihmisoikeuksien haltijoina, joilla on oltava myös mahdollisuus vaatia oikeuksiensa toteuttamista. Tälle ihmisoikeusperustalle luotiin useita valtioita sitova juridinen asiakirja, YK:n yleiskokouksen 13.12.2006 New Yorkissa hyväksymä vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus ja sen yksilövalitusta koskeva valinnainen pöytäkirja, joka on samalla 2000-luvun ensimmäinen ihmisoikeussopimus. YK:n vammaisopimuksen voimaantulon edellytykseksi asetettiin se, että 20 jäsenvaltiota ratifioi sopimuksen. Ratifiointimäärä toteutui 3.5.2008, jolloin se tuli kansainvälisesti voimaan. Yleissopimus on historiallinen myös siksi, että vammaisuus määritellään varsin seikkaperäisesti tässä asiakirjassa, mutta ei vastaavissa ihmisoikeussopimuksissa.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus on kansainvälinen ihmisoikeusasiakirja, jossa säädetään erikseen myös vammaisille kuuluvista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista, koska vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksia ei ole pidetty itsestään selvinä oikeuksina muiden kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valossa. Yleissopimus ei siten perusta uusia ihmisoikeuksia vammaisille, vaan vahvistaa kaikkien ihmisyksilöiden synnynnäisen arvon ja kaikkien jo luotujen ihmisoikeuksien sekä perusvapauksien kuulumisen täysimääräisesti vammaisille ihmisille. Yleissopimus takaa kaikille kuuluvat ja tunnustetut ihmisoikeudet myös 650 miljoonalle vammaiselle henkilölle. Siinä keskitytään vammaisten henkilöiden elämässä esiintyviin ihmisoikeusongelmiin kuten syrjinnän kieltämiseen ja yhdenvertaisten oikeuksien toteutumiseen valvontamekanismin avulla.

1.3 Mihin ihmisoikeudet vaikuttavat?

Vammaisella ihmisellä on oikeus:

- jokapäiväisen elämän itsenäisiin valintoihin.
- tulla yhdenvertaisesti kohdelluksi yhdessä muiden ihmisten kanssa.
- syrjimättömyyteen vamman perusteella kaikilla elämän alueilla niin yksityisten kuin julkisten toimijoiden, kuten viranomaisten kanssa; sama syrjimättömyyden suoja ulottuu vastaavin perustein vammaisen henkilön puolisoon, perheeseen, lapsiin ja vanhempiin.
- päättää itsenäisesti missä ja kenen kanssa asuu sekä millaisia asumisjärjestelyjä käyttää.
- fyysiseen, henkiseen ja sosiaaliseen esteettömyyteen sekä kommunikointiin yhteisössä.
- koulutukseen ja työntekoon vapailla työmarkkinoilla.
- oikeus yksityiselämän ja kotirauhan suojaan.
- perustaa parisuhde, perhe ja saada lapsia.
- osallistua oman ryhmän edustajana tai vaikuttaa äänestäjänä poliittiseen päätöksentekoon sekä liittyä mukaan kansalaisjärjestötoimintaan.

- osallisuuteen, kuten esteettömiin harrastuksiin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen.
- henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja vapautteen niin henkisestä kuin fyysisestä väkivallasta sekä eri hyväksikäytön muodoista; vammaisen itse päättää, kuka häneen koskee, mikä korostuu sukupuoli-sensitiivisessä henkilökohtaisessa avussa.
- saada apua vaaratilanteissa, ja oikeus henkiseen kriisiapuun.
- henkilökohtaiseen liikkumiseen haluamallaan tavalla ja ajankohtana silloin, kuin hänelle parhaiten sopii.
- sanan- ja mielipiteenvapautteen sekä tiedonsaantiin saavutettavassa muodossa.
- terveyteen ja kuntoutukseen.
- riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan.
- oikeusjärjestelmän saavutettavuuteen.

Tämä on tärkeä, mutta ei tyhjentävä luettelo vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista ja perusvapauksista. Jokaisella on oikeus pitää näistä kiinni kansallisen lainsäädännön tai viranomaiskäytäntöjen mahdollisista puutteellisuuksista tai toisen yksityisen henkilön vammaisiin kohdistuvista asenteista huolimatta.

2 YK:N VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIA KOSKEVA YLEISSOPIMUS

2.1 Tarkoitus

YK:n vammaissopimuksen 1 artiklan mukaan sopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet, sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista.

Yleissopimus koostuu syrjintäkiellon sekä esteettömyyden periaatteista ja sen tavoitteena on valtavirtaistaa vammaisia koskevat eri elämäntilanteisiin liittyvät kysymykset. Valtavirtaistaminen merkitsee vammaisyyden ulottamista kaikkien toimijoiden yhteiseksi periaatteeksi. Sopimus korostaa vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeuden merkitystä. Aiemmissa ihmisoikeussopimuksissa vammaisuutta, syrjinnän kieltoa tai esteettömyyttä ei ole avattu näin kattavasti. Myös ihmisten asenteisiin voidaan vaikuttaa lisäämällä tietoisuutta vammaisten oikeuksista ja niiden aktiivisesta käytännön toteuttamisesta yhteisössä.

YK:n vammaissopimus on historiallinen kansainvälinen sopimus, koska siinä määritellään ensi kertaa vammaisuus käsitteenä toisin kuin aiemmissa YK:n kansainvälisissä sopimuksissa tai ihmisoikeusjärjestelmissä. Ihmisoikeuksien kohteena tässä sopimuksessa on siis vammaisen henkilö, jolla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, jonka vuorovaikutus erilaisten esteiden kanssa voi estää hänen täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vammaisen henkilö voi siis tämän määritelmän mukaan olla ihmisen elinkaarimallin mukaisesti lapsi, nuori, aikuinen, vanhus ja sukupuoleltaan nainen tai mies, jolla on vamma tai pitkäaikainen toimintarajoite. Hän voi kuulua mihin tahansa vammaryhmään tai tarvita erilaisia apuvälineitä tai tukitoimia vammasta johtuvista rajoitteista riippuen.

Ihmisoikeudet kuuluvat kaikille, joten asian voi ilmaista siten, että ne kuuluvat myös henkilöille, joilla on jokin vamma tai toimintarajoite.

2.2 YK:n vammaissopimuksen pääkohdat

YK:n vammaissopimuksessa määritellään sekä yksilöön että ryhmään liittyviä ihmisoikeuksia. Tämä näkyy yleissopimukseen liitetyn valinnaisen yksilövalituspöytäkirjan sopimustekstin muotoilusta, jossa annetaan valitusoikeus sekä yksilölle että ryhmälle sopimuksen kattamien ihmisoikeuksien loukkaamisesta. Ihmisoikeuksien yksilö- ja ryhmäkohtaisuutta valaisee seuraava ihmisoikeussopimusten terminologiaan ja käytettyyn kieleen

perustuva systematisointi muutaman esimerkin valossa kansainvälisessä ”ihmisoikeusperheessä” (Jarna Petmanin luento 2.6.2009):

- Ensimmäinen sukupolvi: YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (v. 1966, Suomi v. 1976) eli KP -sopimus määrittelee ihmisoikeuksien kautta yksilön vapauspiirin, johon valtion ei tule kajota ilmaisuilla ”jokaisella on oikeus...”
- Toinen sukupolvi: YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (v.1966, Suomi v. 1976) eli TSS -sopimus asettaa puolestaan valtiolle velvoitteita suhteessa kansalaisiin ja sopimusteksti on kirjoitettu muotoon ”valtio on velvollinen huolehtimaan...”
- Kolmas sukupolvi: YK:n vammaissopimuksesta (v. 2008) käy ilmi kollektiivinen näkemys yksilöstä ryhmän jäsenenä ja hän on sekä itsenäisesti että ryhmään kuulumisen perusteella ihmisoikeuksien haltija. Näin ollen sopimusteksti on kirjoitettu muotoon ”vammaisella henkilöllä on oikeus...” Vammaisten henkilöiden oikeuksien lisäksi sopimus asettaa valtioille velvoitteita huolehtia näiden oikeuksien toteuttamisesta kansallisesti

Akatemiaprofessori oikeustieteen tohtori Kaarlo Tuori totesi eräessä vammaisia henkilöitä koskevassa ihmisoikeusseminaarissa, että YK:n vammaissopimus tuo jotain uutta ihmisoikeussopimukseen, koska perinteisten vapausoikeuksien sekä taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien lisäksi YK:n vammaissopimuksessa nostetaan esiin vammaisten henkilöiden osallisuus aivan uudella tavalla.

2.3 Näin luet YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaa yleissopimusta

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista lisäkommentein:

Rakenne

Johdanto-osa: sopimuksen olemassaolon oikeutus, koostavasti vammaisten ihmisoikeuksien historiallinen perspektiivi

1 artikla – Tarkoitus: sopimuksen ydin ja henki, vammaisuuden määritelmä

2 artikla – Määritelmät: tietyt ydinkäsitteet, jotka esittävät sopimuksen alussa ja niiden avulla tulkitaan sopimuksen kaikkia artikloja (yhteys 3 artiklaan – Yleiset periaatteet)

Yleiset sisällölliset oikeudet: artikkelit 3–9, jotka vaikuttavat suoraan myös muiden sopimusartiklojen soveltamiseen

3 artikla – Yleiset periaatteet (luettelo, termejä ei ole kirjoitettu auki ja useimmat niistä mainitaan johdanto-osassa)

4 artikla – Yleiset velvoitteet (lisäävät sopimusvaltioiden sidonnaisuutta sopimuksen täytäntöönpanoon)

5 artikla – Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

6 artikla – Vammaiset naiset

7 artikla – Vammaiset lapset

8 artikla – Tietoisuuden lisääminen

9 artikla – Esteettömyys

Erityiset sisällölliset oikeudet, jotka vastaavat muita YK:n ihmisoikeussopimusten artiklojen ihmisoikeuksia, mutta tässä yhteydessä vammaisnäkökulmasta – Artiklat 10–30

10 artikla – Oikeus elämään

11 artikla – Vaaratilanteet ja humanitaariset hätätilat

12 artikla – Yhdenvertaisuus lain edessä

13 artikla – Oikeusjärjestelmän saavutettavuus

14 artikla – Henkilön vapaus ja turvallisuus

15 artikla – Vapaus kidutuksesta tai julmasta, epäinhimillisestä tai halventavasta kohtelusta tai rangaistuksesta

16 artikla – Vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta ja pahoinpitelystä

17 artikla – Henkilön koskemattomuuden suojeleminen

18 artikla – Liikkumisen ja kansalaisuuden vapaus

19 artikla – Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä

20 artikla – Henkilökohtainen liikkuminen

21 artikla – Sanan- ja mielipiteenvapaus ja tiedonsaanti

22 artikla – Yksityisyyden kunnioittaminen

23 artikla – Kodin ja perheen kunnioittaminen

24 artikla – Koulutus

25 artikla – Terveys

26 artikla – Kuntoutus

27 artikla – Työ ja työllistyminen

28 artikla – Riittävä elintaso ja sosiaaliturva

29 artikla – Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään

30 artikla – Osallistuminen kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun

Menettelytapasäännökset: 31.–50 artikla

Seuranta- ja valvontajärjestelmä varmistaa sen, että kaikki toimijat otetaan huomioon:

33 (1) vammaispoliittisella ja hallinnollisella tasolla

33 (2) riippumattoman ja itsenäisen valvontaelimen

perustamisessa tai nimeämisessä valvomaan yleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa

33 (3) kansalaisyhteiskunnan eli vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen osallistamisessa yleissopimuksen täytäntöönpanossa

Tiivistetysti voidaan todeta, että YK:n vammaissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa ja seurantaan koskevan artiklan 33 merkittävyys ilmenee avainartikkulana vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien ja perusvapauksien täysimääräisen toteutumisen kansallisessa valvonnassa.

2.4 Vammaisten ihmisoikeuksien edistäminen käytännössä

YK:n vammaissopimus on itsessään kätevä työkalu käytettäväksi vaikuttamistoiminnan välineenä. Jokainen voi vaikuttaa vammaisten ihmisoikeuksien toteutumiseen käytännössä omalla panoksellaan yksilönä tai ryhmässä.

Vaikuttaminen yksilönä

- Yksilöi ongelma, joka kaipaa ratkaisua.
- Tarkastele asiaa ihmisoikeuksien kannalta ja mieti loukataanko samalla sinulle kuuluvia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia.
- Yksilöi YK:n vammaissopimuksessa ja mahdollisesti Suomen perustuslaissa mainittu ihmis- ja perusoikeus ja liitä se konkreettiseen ongelmaan.
- Mieti ja päättä tietty ratkaiseva toimenpide, jonka arvelet muuttavan vallinnutta käytäntöä.
- Ota yhteys sinun oikeuksia valvovaan järjestöön ja kysy neuvoa.

Vaikuttaminen yhteisönä paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti

- Tiedottakaa YK:n vammaissopimuksen sisällöstä laiksiaateisille ja paikallisille vammaisneuvostoille.
- Kouluttakaa paikallisyhdistysten jäsenistö vammaisten ihmisoikeuksista.
- Seuratkaa vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.
- Kirjoittakaa paikallislehtiin yhdistysten kanssa YK:n vammaissopimuksen hengestä ja tarkoituksesta.
- Päivittäkää kunnalliset vammaisohjelmat YK:n vammaissopimusartiklojen edellyttämiä politiikkoja ja käytäntöjä vastaavaksi.
- Allekirjoittakaa useamman paikallisyhdistyksen kanssa adressi YK:n vammaissopimuksen pikaisen ratifioinnin puolesta poliittisille päättäjille esim. vaalien yhteydessä.
- Kerätkää palautetta vammaisia koskevasta syrjivästä käytännöistä esim. paikallisyhdistyksiltä.
- Raportoikaa tarvittaessa laillisuusvalvontaviranomaiselle epäkohdista.

3 KESKEISTEN IHMISOIKEUKSIEN SISÄLTÖ

3.1 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuus terminä ymmärretään samanlaiseksi kohteluksi samanlaisissa tilanteissa. Erilainen kohtelu koetaan negatiiviseksi ja syrjiväksi. YK:n vammaissopimuksessa kuvattu laaja syrjäntäkielto tarkoittaa kaikenlaisen syrjinnän ja vammaisuuteen perustuvan erottelun kieltämistä ilman asiallista perustetta. Yhdenvertaisuus lain edessä tarkoittaa viranomaisen lakiin perustuvaa velvollisuutta käsitellä kansalaisten asiat hallinnossa tasapuolisesti ja kohdella kansalaisia asianmukaisesti.

Laajaan syrjäntäkieltoon sisältyy välittömän ja välillisen syrjinnän kiellot. *Välittömän syrjinnän* tunnusmerkitäyttyy, mikäli jokin kansallinen laki, viranomaisohje tai -käytäntö asettaa vammaisen henkilön hänen vammastaan johtuen eriarvoiseen asemaan. Myös yksityinen taho, kuten elinkeinonharjoittaja tai muu yhteisö rikkoo syrjäntäkieltoa, mikäli epää vammaisen henkilön palvelemisen tai hänen päästämisen kaikille tarkoitettuun tilaisuuteen ilman asiallista perustetta.

Välillistä syrjintää on se, että vaikka menettely olisi itsessään näennäisesti yhdenvertainen, sen lopputulos on syrjivä. Esimerkiksi liikuntavammaisen opiskelijan opiskelu estyy, jos oppilaitoksen tilat ovat hänelle esteellisiä eikä hän voi liikkua niissä pyörätuolilla. Vaikka oppilaitos muuten opetusta myöten olisi korkeatasoinen, ilman kohtuullisia mukautuksia eli yksittäistapauksellisia järjestelyjä vammaisen opiskelijan kohdalla, tilanne johtaa välilliseen syrjintään.

YK:n vammaissopimuksesta artiklasta 5 ja yleisistä periaatteista käy ilmi vammaisten henkilöiden tasa-arvo. Tasa-arvoa ei käsitteenä kuitenkaan täsmennetä millään tavoin. Tasa-arvo liitetään yleensä naisten ja miesten väliseen tasa-arvoa koskevaan vaatimukseen. Suomessa tasa-arvolaki painottuu vain sukupuoleen perustuvaan tasa-arvoiseen kohteluun naisten ja miesten välillä työsuhteen ehdoissa sekä palkkauskykyssä. Yhdenvertaisuus on käsitteenä siten tasa-arvoa laajempi käsite.

Yhdenvertaisuus periaatteena ja syrjäntäkieltona varmistaa sen, että vammaisen henkilö asetetaan samalle viivalle kuin muut.

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus (artikla 5)

1. Sopimuspuolet tunnustavat, että kaikki henkilöt ovat yhdenvertaisia lain edessä ja lain mukaan sekä ovat oikeutettuja ilman minkäänlaista syrjintää yhdenvertaiseen lakiin perustuvaan suojaan ja yhdenvertaisiin lakiin perustuviin etuihin.

2. Sopimuspuolet kieltävät kaiken syrjinnän vammaisuuden perusteella ja takaavat vammaisille henkilöille yhdenvertaisen ja tehokkaan oikeussuojan syrjintää vastaan syrjäntäperusteesta riippumatta.

3. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän poistamiseksi sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen kohtuullisten mukautusten tekemisen.

4. Erytistoimia, jotka ovat tarpeen vammaisten henkilöiden tosiasiallisen yhdenvertaisuuden jouduttamiseksi tai saavuttamiseksi, ei katsota tämän yleissopimuksen tarkoittamaksi syrjinnäksi.

Syrjinnän määritelmä (artikla 2)

”Syrjintä vammaisuuden perusteella” tarkoittaa vammaisuuteen perustuvaa erottelua, syrjäntämistä tai rajoittamista, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on heikentää tai mitätöidä kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista, nauttimista tai käyttämistä yhdenvertaisesti muiden kanssa politiikan, talouden, sosiaaliturvan, kulttuurin tai yksilön oikeuksien alalla tai muulla alalla. Se sisältää kaikki syrjinnän muodot, mukaan lukien kohtuullisten mukautusten kieltämisen.

Yleiset periaatteet (artikla 3)

- henkilöiden synnynnäisen arvon, yksilöllisen itsemääräämisoikeuden, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, ja riippumattomuuden kunnioittaminen;
- yhdenvertaisuus;
- täysimääräinen ja tehokas osallistuminen sekä osallisuus yhteiskunnassa;
- erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten monimuotoisuutta sekä ihmiskuntaa;
- mahdollisuuksien yhdenvertaisuus;
- esteettömyys ja saavutettavuus;
- miesten ja naisten välinen tasa-arvo;
- vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus identiteettiinsä

Muodollinen yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että vammaista ei saa syrjiä. Vaikka lainsäädännössä olisi selkeä syrjinnänkielto, niin tämä ei vielä tarkoita sitä, ettei vammaista henkilöä syrjittäisi käytännössä. Muodollinen yhdenvertaisuus ei johda automaattisesti vammaisen henkilön yhdenvertaiseen kohteluun arkielämässä. Esimerkiksi lipunmyyjä voi myydä lipun urheilupahtumaan fyysisesti vammaiselle henkilölle samalla, kun hän puhuu ja asioi sekä kohdistaa katsekontaktinsa vain vammaisen henkilön henkilökohtaiseen avustajaan.

YK:n vammaissopimuksen 3 artiklan yleisenä periaatteena ilmaistu e) mahdollisuuksien yhdenvertaisuus jo sanamuotonsa mukaisesti pyrkii luomaan samat mahdollisuudet riippumatta henkilöiden toimintarajoitteista. Tämä on jo valtiota velvoittavampi sikäli, että se edellyttää valtiota ryhtymään aktiivisiin toimenpiteisiin vammaisten henkilöiden itsenäisen elämän ja osallisuuden takaamiseksi, jotta vammaiset henkilöt voivat käyttää ihmisoikeuksiaan ihmisoikeuksien haltijoina.

Yleissopimuksen yleisenä periaatteena on tärkeä ja keskeinen b) yhdenvertaisuus. Yhdenvertaisuus periaatteena ja syrjintäkielto varmistaa sen, että vammaisen henkilö asetetaan samalle viivalle kuin muut. Tarvittaessa positiivisin erityistoimin turvataan ettei vammaista ei syrjitä. *Positiiviset erityistoimet* tarkoittavat, että jotakin tiettyä ryhmää kohdellaan eri tavoin ja heidät asetetaan yhdenvertaiseen asemaan muiden kanssa erityistoimin. Tässä mielessä toteutettu ihmisten erilainen kohtelu ei ole YK:n vammaissopimuksessa tarkoitettua syrjintää vaan suotavaa toimintaa, mikä käy ilmi nimestä positiivinen erityiskohtelu tai erityistoimi. Vaikutus on siis positiivinen eikä negatiivinen.

3.1.1 Yhdenvertaisuus ja syrjintäkielto Suomen lainsäädännössä

Perusoikeuksia koskeva sääntely

Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Tämän säännös sisältää perinteisen vaatimuksen oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta ja ajatuksen tosiasiallisesta tasa-arvosta. Tätä yleistä yhdenvertaisuuslauseketta täydentää saman pykälän 2 momentin syrjintäkielto, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan mm. iän, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintäkielto koskee myös toimenpiteitä, jotka johtavat välillisesti syrjivään lopputulokseen. Tältä osin syrjintää on arvioitava jonkin menettelyn tosiasiallisten seurausten kannalta.

Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuuslaki (20.1.2004/21) on asettanut vammaiset henkilöt eriarvoiseen asemaan niin soveltamis-

alansa kuin oikeussuojakeinojen osalta. Soveltamisalasta on käynyt ilmi, että lakia sovelletaan etnisen alkuperän osalta muun muassa sosiaali- ja terveystalouteihin sekä sosiaaliturvaetuksiin, mutta ei vastaavasti vammaisuuden toimiessa syrjintäperusteena. Samoin viranomaisia veloitetaan laatimaan yhdenvertaisuussuunnitelma vain etnisen alkuperän perusteella. Vammaisella henkilöllä ei ole ollut käytössään yhdenvertaisuuslaissa asetettua tehokasta oikeussuojakeinoa vähemmistövaltuutettua tai syrjintälautakuntaa, jotka voivat puuttua syrjintään toisin kuin etnisen alkuperän perusteella. Yhdenvertaisuuslakia on tarkoitus uudistaa, jolloin se tulee kattamaan kaikki syrjintäperusteet, vammaisuus mu-

kaan lukien, ja pyrkii yhdenmukaistamaan oikeussuojakeinojen käyttömahdollisuuden.

Yhdenvertaisuuslain noudattamisen valvonta työpaikoilla ja työharjoittelussa on työsuojeluviranomaisten vastuulla. Vammaisjärjestöjen tietoon on tullut tapauksia, joissa työsuojelusta vastaavat tahot eli työsuojelupiirit (nykyiset aluehallintovirastot) säädetystä toimivallasta huolimatta eivät ole puuttuneet esimerkiksi työhaastatteluvaiheessa vammaisia henkilöitä syrjiviin käytäntöihin.

YK:n vammaissopimuksen 5 artikla kieltää kaiken syrjinnän vammaisuuden perusteella ja takaa vammaisille yhdenvertaisen ja tehokkaan oikeussuojan syrjintäperusteesta riippumatta. Voidaankin todeta, että yhdenvertaisuuslaki (20.1.2004/21), jota sovelletaan eri ryhmien kannalta eri elämän alueilla, ja joka asettaa oikeussuojakeinot eri asemaan syrjintäperusteesta riippuen, on YK:n vammaissopimuksen vastainen laki.

YK:n vammaissopimuksen johdanto-osan p) –kohdassa kuvailaan vammaisen henkilön moninkertainen syrjintä, joka luokitellaan törkeäksi syrjinnäksi rodun, ihonvärin, sukupuolen, kielen, uskonnon, poliittisen tai muun mielipiteen, kansallisuuden, alkuperäkansaan kuulumisen, etnisen tai sosiaalisen alkuperän, varallisuuden, syntyperän, iän tai muun aseman perusteella. Vammaisen moninkertaisen syrjinnän tunnusmerkistön täyttyminen vaatii samanaikaisesti vamman lisäksi jonkin muun edellä mainitun syrjintäperusteiden olemassaoloa. YK:n vammaissopimus vahvistaakin vammaisen maahanmuuttajan oikeusturvaa Suomessa.

Vammaispalvelulaki

Vammaispalvelulain subjektiivisen oikeuden takaamilla vammaispalveluilla ja tukitoimilla on ihmisoikeudelliset vastineensa yleissopimuksessa. Palveluasumisella, asuntoon kuuluvilla välineillä, laitteilla ja asunnon muutostöillä sekä henkilökohtainen avulla on yhtymäkohtansa nimenomaan itsenäisen elämän ja osallisuuden yhteisössä (art. 19) sekä liikkumisen ja kansalaisuuden (art. 18) takaavien ihmisoikeuksien kanssa. Henkilökohtainen apu liittyy myös henkilökohtaiseen liikkumiseen merkittävällä tavalla.

Lakien käytännön soveltaminen ja palvelujen järjestämistavat aiheuttavat ongelman perus- ja ihmisoikeuskulmasta tarkasteltuna silloin, kun viranomaisella ei myönnä lain edellytykset täyttävälle hakijalle hänelle lain mukaan subjektiivisena oikeutena kuuluvaa vammaispalvelua tai tukitoita. Tästä aiheutuu vammaisia henkilöitä syrjiviä käytäntöjä ja jopa oikeudenmenetyksiä. Silloin ollaan hyvin lähellä tilanteessa, jossa viranomaisen toiminnassa on kyse vähintään välillisestä syrjinnästä.

Vammaispalvelulaissa määritelty vaikeavammaisen henkilön kuljetuspalvelu on saajalleen subjektiivista eli ehdotonta oikeutta. Yleissopimuksen yhdenvertaisen aseman takaava liikkumisvapausartikla (18) ja henkilökohtaisen liikkumisen takaava artikla (20) määrittelevät myös suomalaisen vaikeavammaisten kuljetuspalvelujärjestelmän. Sopimuksen artikla 4 (Yleiset velvoitteet valtiolle) patistaa myös valtion alueen osia hoitamaan joitakin taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä ihmisoikeuksia yhteistyössä muiden kanssa.

Pohjoismaisten pääkaupunkien (Tukholma, Kööpenhamina, Oslo ja Reykjavik) kesken on luotu kuljetuspalvelujärjestelmä, jonka puitteissa pohjoismaalainen vaikeavammaisen henkilö saa missä tahansa pohjoismaiden pääkaupungissa paitsi Helsingissä samat kuljetuspalvelut kuin kotimaassaan. Toisaalta pääkaupunkiseudulla asuva suomalainen vaikeavammaisen ei saa tätä etua muissa Pohjoismaissa, eivätkä muut pohjoismaalaiset saa sitä Helsingissä.

Tapausesimerkki

Sosiaalityöntekijä ja sosiaalilautakunta tekivät kielteisen hallintopäätöksen selvästi vaikeavammaisuuden kriteerit täyttävälle liikuntarajoitteiselle henkilölle vammaispalveluasiassa kuvaten lääkärinlausunnon sanamuotoa toisenlaiseksi kuin mitä se alkuperäisessä lausunnossa oli. Sosiaalityöntekijän kommentti oli pääpiirteittäin: ”henkilö on tuntenut, ettei ole voimavaroja muuton järjestelyyn eikä ole jaksanut miettiä asunon vaihtamista esteettömämpään asumismuotoon omien kiputilojen ja puolison heikon kunnon vuoksi”. Päätös loukkaa aivan selkeästi YK:n vammaisopimuksen 5 artiklan syrjintäkieltoa ja 18 artiklan asumispaikan valintavapauden takaavaa kohtaa. Myös Suomen perustuslaissa on 6 §:n syrjintäkielto ja 9 § takaavat liikkumisvapauden ja asuinpaikan valintavapauden. Toimenpidesuosituksena on kantelu laillisuusvalvontaviranomaiselle eli eduskunnan oikeusasiamiehelle.

3.1.2 Voiko vammaisen henkilön syrjintä olla rikos?

Suomen rikoslain 11 luvussa sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan on säädetty syrjintärikoksen tunnusmerkistö. Jo rikoslain luvun otsikosta voi päätellä, että kyse on nimenomaan samalla ihmisoikeusloukkauksesta. Vuoden 2010 alusta voimaan astunut rikoslain muutos ottaa huomioon nyt vammaisuuden itsenäisenä syrjintäperusteena. Syrjintärikoksen tunnusmerkistö täyttyy rikoslain mukaan, mm. mikäli joku yrittäjä ilman hyväksyttävää syytä kieltäytyy palvelemasta henkilöä yleisesti noudatettavilla ehdoilla tai asettaa jonkun muita huonompaan asemaan vammaisuuden tai terveydentilan perusteella.

Laura Peutere on tutkinut poliisiammattikoulun raportissa (88/2010) erityisen viharikoksen määritelmää ja poliisiasian tietojärjestelmään kirjattuja vammaisiin kohdistuvia viharikosjututtuja vuonna 2009. Viharikokselle ei ole kehitetty täsmällistä määritelmää, mutta rikoksen katsotaan kohdistuvan henkilöä, ryhmää tai näiden edustajaa kohtaan. Sen keskeinen elementti on motiivina toimiva ennakkoluulo tai vihamielisyys uhrin oletettua tai todellista vammaisuutta kohtaan. Samalla viharikos laajenee yksittäisen vammaisen henkilön kautta koskemaan koko vammaisten henkilöiden ryhmää, jolloin tekoa arvioidaan rikoslainsäädännössä kiihottamisena kansanryhmää vastaan.

Jotta vammaisen henkilön kohtelu voidaan saattaa syrjintänä tuomioistuimen ratkaistavaksi, vammaisen tulee tehdä poliisille rikosilmoitus. Poliisi huolehtii esitutinnan suorittamisesta ja syyttäjä myöhemmin rikosjutun ajamisesta oikeudessa. Ongelmallista tosin on ollut se, että vammaisia koskevat syrjintäjutut ovat jääneet poliisin tai syyttäjän pöydälle eikä lopullista tuomiota ole annettu tai se on ollut suhteellisen lievä.

Peutereen mukaan vuonna 2009 poliisin tietoon tuli 32 vammaisuuteen perustuvaa viharikosjuttua, joista suurin osa sisälsi sanallisia loukkauksia tai uhkauksia. Varsinaisia syrjintärikoksia oli ilmoitettu vain kaksi. Syrjintäilmoitus oli tehty, koska pyörätuolilla ei päässyt liikkumaan koulurakennuksessa. Virkavelvollisuuden rikominen puolestaan kirjattiin asiassa, jossa asianomainen kertoi valmistuneensa ammattiin, mutta ei vammansa vuoksi päässyt avoimille työmarkkinoille eikä julkisen työvoimapolun asiakkaaksi.

Lisäksi kahdessa muussa jutussa oli syrjinnän piirteitä ja kahdessa jutussa kunnianloukkaukseen viittaavia elementtejä. Rikosilmoitus oli tehty siitä, että kadulla oleva myyntikoju haittasi rollaattorilla liikkumista. Toisessa tapauksessa kaupunki oli laiminlyönyt harjoitushallin invapaikan järjestämisen. Erikoisessa koulurakennukseen vahingoittamista koskevassa tapauksessa koulurakennuksen ovelle oli ilmestynyt teksti: ”Suljettu loppuvuodeksi vammaisten takia”. Rikosilmoitus kirjattiin myös teosta, jossa äidin ja asperger-pojan asunon postiluukusta pudotettiin lappunen: ”Joudutte laitokseen molemmat”.

Täytyy kuitenkin muistaa, että aineiston jutut oli vasta kirjattu poliisin rekisteriin ja niihin liittyvistä lopullisista ratkaisuksista ei ole varmuutta. Eräs huomio on se, että 32 vammaan kohdistuvaa rikosilmoitusta on hyvin vähäinen määrä kaikkiaan poliisille vuonna 2009 yli tuhannesta tehdystä syrjintäilmoituksesta.

3.2 Esteettömyys ja saavutettavuus

YK:n vammaissopimuksessa esteettömyys on uniikki käsite, koska vastaavaa ei muista yleissopimuksista löydy. Esteettömyys ja saavutettavuus ovat käsitteitä, joita tulee tulkita muita YK:n sopimuksen artikloita vasten. Yksittäisen fyysisesti vammaisen ihmisen kannalta esteettömyys ja saavutettavuus ihmisoikeutena tarkoittavat siten myös mahdollisuutta nauttia muista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista.

Esteettömyysartikla jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa kuvataan esteettömyys edellytyksenä vammaisen henkilön itsenäiseen elämään ja osallisuuteen, sekä luonnehditaan, mikä on esteettömyyden kohde. Toisessa osassa puolestaan eritellään yksittäisiä toimia, joihin valtio tai yksityiset tahot tulee asianmukaisesti velvoittaa.

Syrjintäkiellon toteutuminen edellyttää periaatteessa ympäristön esteettömyyttä. Jotta vammaisen henkilö voi osallistua yhteiskunnan eri toimintoihin yhdenvertaisesti muiden kanssa, hänellä on oltava mahdollisuus esteettömään fyysiseen ympäristöön, kommunikaatioon ja sosiaaliseen ympäristöön. Jos esteettömyys olisi otettu aina asianmukaisesti huomioon, niin se helpottaisi vammaisen arkea siten, ettei hänen erikseen tarvitsisi joka kerta perustella erityisiä tarpeitaan.

Vammaisen henkilön arjessa voidaan puhua *esteettömyysketjusta*, jonka pitäisi mahdollistaa liikkuminen kodin, työ- ja opiskelupaikan ja harrastusten välillä. Esimerkiksi liikenne on esteetöntä ja saavutettavaa silloin kun sekä liikenneväline että pysäkki ja asemarakennus ovat vammaisen kannalta esteettömiä. Kaikkien osa-alueiden tulee olla niin fyysisesti kuin viestinnällisesti esteettömiä, mikä otetaan huomioon eri tavoin mm. kynnyksien madaltamisella tai pysäkkikuu- lutuksin.

Kaikille sopiva suunnittelu ei sulje pois yksittäisten vammaisten henkilöiden oikeutta saada tarvitsemiaan apuvälineitä.

Esteettömyys ja saavutettavuus (artikla 9)

1. Jotta vammaiset henkilöt voisivat elää itsenäisesti ja osallistua täysimääräisesti kaikilla elämänalueilla, sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet varmistaakseen vammaisille henkilöille muiden kanssa yhdenvertaisen pääsyn fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen, tiedottamiseen ja viestintään, muun muassa tieto- ja viestintäteknologiaan ja -järjestelmiin, sekä muihin yleisölle avoimiin tai tarjottaviin järjestelyihin ja palveluihin sekä kaupunki- että maaseutualueilla. Näitä toimia, joihin sisältyy saavutettavuuden esteiden tunnistaminen ja poistaminen, sovelletaan muun muassa:

- a) rakennuksiin, teihin, kuljetukseen sekä muihin sisä- ja ulkotiloihin, koulut, asunnot, terveydenhuoltoyksiköt ja työpaikat mukaan lukien;
- b) tiedottamiseen, viestintään ja muihin palveluihin, sähköiset palvelut ja pelastuspalvelut mukaan lukien.

2. Sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet, joilla:

- a) kehitetään ja saatetaan voimaan yleisölle avoimien tai tarjottavien tilojen ja palvelujen saavutettavuutta koskevia vähimmäisstandardeja ja -ohjeita ja valvotaan niiden täytäntöönpanoa;
- b) varmistetaan, että yksityiset tahot, jotka tarjoavat yleisölle avoimia tai tarjottavia tiloja ja palveluja, ottavat huomioon kaikki esteettömyyden osatekijät vammaisten henkilöiden kannalta;
- c) annetaan sidosryhmille koulutusta vammaisten henkilöiden kohtaamista esteettömyyskysymyksistä;
- d) tuotetaan yleisölle avoimien rakennusten ja muiden tilojen opastetekstit pistekirjoituksella sekä helposti luettavassa ja ymmärrettävässä muodossa;
- e) järjestetään avustajia ja muuta apua, mukaan lukien oppaat, lukijat ja koulutetut viittomakielen tulkit, helpottamaan yleisölle avoimien rakennusten ja muiden tilojen esteettömyyttä;
- f) edistetään muita asianmukaisia vammaisten henkilöiden avustamisen ja tukemisen muotoja tarkoituksena varmistaa heille tiedon saavutettavuus;
- g) edistetään uusien tieto- ja viestintäteknologioiden ja -järjestelmien, myös Internetin, saavutettavuutta vammaisille henkilöille;
- h) edistetään saavutettavien tieto- ja viestintäteknologioiden ja -järjestelmien suunnittelua, kehittämistä, tuotantoa ja jakelua varhaisessa vaiheessa siten, että näistä teknologioista ja järjestelmistä tulee saavutettavia mahdollisimman alhaisin kustannuksin.

Esteettömyysartiklan lisäksi kaksi keskeistä käsitettä liittyvät esteettömyyden edistämiseen vammaisen henkilön arjessa. *Kohtuullisella mukautuksella* tarkoitetaan vammaisen henkilön ihmis- ja perusoikeuksien edistämiseksi yksittäistapauksessa tehtäviä asianmukaisia järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta itse järjestelijälle. Kaikille sopiva suunnittelu puolestaan tarkoittaa tuotteiden, ympäristöjen, ohjelmien ja palvelujen suunnittelua sellaiseksi, että kaikki ihmiset voivat niitä käyttää mahdollisimman laajasti ilman mukautuksia tai erikoisjärjestelyä. Kaikille sopiva suunnittelu ei sulje pois yksittäisten vammaisten henkilöiden oikeutta saada tarvitsemiaan apuvälineitä. Kaikille sopiva suunnittelu eli Design for All (DfA) tai Universal design tarkoittaa erilaisten asioiden suunnitteluvaiheessa tapahtuvan esteettömyyden huomioonottamista. Tätä varten Suomessa mm. arkkitehtikoulutukseen on syytä saada pakollinen esteettömyysosio. Jo olemassa olevan rakennuksen muuttaminen myöhemmin esteettömäksi on kalliimpi ratkaisu kuin kaikille esteettömän rakennuksen suunnittelu ja toteutus. *Kaikille sopiva suunnittelu* edesauttaa niin fyysisesti vammaisten, kuin vanhusten ja lastenrattaitaan työntävien vanhempien liikkumista esteettömissä rakennuksissa. Kaikille sopiva suunnittelu on luonteeltaan yleistä ja tavallaan kohtuullisen mukautuksen kääntöpuoli.

Seuraavaksi havainnollistetaan esimerkein, miten yhden oikeudellisesti merkittävän ihmisoikeuden eli esteettömyyden toteutumatta jääminen vaikuttaa toisen oikeuden toteutumiseen:

Esimerkki 1

Yleissopimuksen sanan- ja mielipiteen vapaus (21 art.) sekä osallistuminen poliittiseen elämään (29 art.) eivät toteudu, mikäli aineisto internetissä ei ole saavutettavassa muodossa aistivammaiselle tai helppolukuista ja ymmärrettävää kognitiivisista rajoitteista kärsivälle henkilölle.

Esimerkki 2

Oikeussuojan saavutettavuus (13 art.) jää kokonaan toteutumatta, jos tuomioistuimen kärjäsalin on liikuntarajoitteiselle henkilölle fyysisesti esteellinen ovien kapeuden takia tai jos aistivamman henkilön kärjäoikeuden laatimia asiakirjoja ei toimiteta hänelle saavutettavassa muodossa lainkaan tai niin myöhään, että valitusaika jää normaalia lyhyemmäksi.

Esimerkki 3

Osallistuminen kulttuurielämään (30 art.), kuten elokuvateatterin esittämään näytökseen pääsy voidaan evätä sähköpyörätuolin käyttäjältä kestävästi perustein turvallisuusmääräykseen vetoamalla, jolloin rikotaan myös yleissopimuksen 5 artiklan laajaa syrjintäkieltosäännöstä.

Jo olemassa olevan rakennuksen muuttaminen myöhemmin esteettömäksi on kalliimpi ratkaisu kuin kaikille esteettömän rakennuksen suunnittelu ja toteutus.

3.2.1 Esteettömyys ja saavutettavuus yleisesti Suomen lainsäädännössä

Esteettömyyttä ja saavutettavuutta ei määritellä Suomen perustuslaissa samalla tavalla kuin yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä ilmenee perustuslain 6 §:ssä. Esteettömyys käy kuitenkin ilmi erilaisten taloudellisten, sosiaalisten, sivistyksellisten sekä kansalais- ja poliittisten oikeuksien toteutumisen sekä kansalais- ja poliittisten oikeuksien toteutumisen. Perustuslain 16 §:ssä mainitut sivistykselliset oikeudet, kuten oikeus saada kykyjen ja erityisten tarpeiden mukaisesti muutakin kuin perusopetus-ta voivat jäädä fyysisesti vammaisen henkilön kohdalla toteutumatta, jos jatko-opiskelupaikka on esimerkiksi fyysisesti esteellinen.

Rakennetun ympäristön esteettömyyttä koskeva lainsäädäntö

Nykyisissä rakennetun ympäristön esteettömyyttä koskevissa säädöksissä maankäyttö- ja rakennuslaissa sekä -asetuksessa todetaan melko yleisluonteisesti, että elinympäristöjen ja rakennusten on sovellettava myös vammaisille henkilöille. Lisäksi niissä mainitaan, mikä tyyppisten rakennusten on oltava liikkumisesteettömiä. Lakia ja asetusta tarkentavat Suomen rakentamismääräyskokoelman osiot F1 Esteetön rakennus, F2 Rakennuksen käyttöturvallisuus ja G1 Asuntosuunnittelu. Monet määräykset ovat tulkinnanvaraisia, jolloin maassamme niitä valvovat kuntien rakennusvalvontaviranomaiset tekevät erilaisia ratkaisuja samoista määräyksistä.

Lukuisista eri tavoin velvoittavista esteettömyysmääräyksistä huolimatta, määräyksiä rikotaan varsin usein. Esteettömyysmääräysten rikkomisesta ei kuitenkaan aiheudu tekijälle taloudellista tai muutakaan sanktiota. Suomessa tulisikin säätää lainsäädännön tasolla asianmukaiset sanktiot esteettömyysmääräysten rikkomisesta. Vain näin voitaisiin varmistaa vammaisten henkilöiden kannalta esteetön ja saavutettava ympäristö, jolloin vammaisen henkilön itsenäinen elämä ja osallisuus olisivat mahdollisia.

Yhdenvertaisuusperiaatteen ja tasa-arvon sekä esteettömyysnäkökohtien yhteensovittaminen on ilmaistu selvästi ja yksityiskohtaisesti maankäyttö- ja rakennusasetuksessa (MRA). Siinä on kuvailtu, millaista on hallinto- ja palvelurakennusten, asuinrakennusten sekä työtiloja sisältävien rakennusten esteettömyys:

”MRA 53 §:n nojalla säädetään liikkumisesteettömästä rakentamisesta siten, että hallinto- ja palvelurakennuksen sekä muussa rakennuksessa olevan sellaisen liike- ja palvelutilan, johon tasa-arvon näkökulmasta kaikilla on oltava mahdollisuus päästä, sekä näiden rakennuspaikan tulee soveltua myös niiden henkilöiden käyttöön, joiden kyky liikkua tai muutoin toimia

on rajoittunut. Tämän lisäksi asuinrakennuksen ja asumiseen liittyvien tilojen tulee rakennuksen suunnittelu käyttäjämäärä ja kerrosluku sekä muut olosuhteet huomioon ottaen täyttää liikkumisesteettömälle rakentamiselle asetetut vaatimukset. Työtiloja sisältävän rakennuksen suunnittelussa ja rakentamisessa tulee työn luonne huomioon ottaen huolehtia siitä, että myös henkilöillä, joilla on rajoittunut liikkumis- tai toimintakyky, on tasa-arvon näkökulmasta riittävät mahdollisuudet työntekoon. Liikkumisesteettömästä rakentamisesta annetaan tarkempia säännöksiä Suomen rakentamismääräyskokoelmassa.”

Tapausesimerkki

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies otti kantaa ratkaisussa (15.12.2008, diaarinumero 1569/4/07) asiamiespostin toimitilojen liikkumisesteettömyyteen. Asiamiespostilla tarkoitetaan jotakin yritystä, joka sivutyönään hoitaa postipalveluja noudattaen postipalvelulaissa olevia säännöksiä. Tällainen asiamiesposti oli esteellinen ja sisäänpääsy pyörätuolilla oli mahdotonta, koska tilassa oli käsikäyttöiset ovet ja korkeat kynnykset. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies katsoi postipalveluiden järjestämisen tapauksessa olevan perustuslain 6 §:n syrjintäkiellon vastainen, koska liikkumisesteettömyys on yksi rakentamiselle asetettuja keskeisiä vaatimuksia. Hänen mielestään ei ollut mielekästä puhua postipalvelulain tarkoittamasta hyvälaatuisesta postipalvelusta, jos kaikilla ei liikuntarajoitteesta johtuen ole ollut samanlaista mahdollisuutta päästä palvelun piiriin. Ratkaisusta käy ilmi, että esteettömyyssäännöstä sellaisenaan ei ole kirjoitettu perustuslakiin, mutta perustuslain 6 §:n syrjintäkieltosäännös ajaa saman asian. Näin ollen esteellinen liiketila on ihmisoikeuskysymys ja katsotaan liikkumisrajoitteisen henkilön syrjinnäksi.

VAMPO:n eli valtakunnallisen vammaispoliittisen ohjelman mukaan vuosina 2010–2015 sekä uudisrakennuksia koskevien esteettömyysmääräysten kehittämisessä että korjausrakentamisessa tulee kiinnittää huomiota kaikille sopivan suunnittelun periaatteisiin. Täytyy kuitenkin muistaa se, että esteettömyys on suuria rakennuksia isompi käsite. Rakennetun ympäristön esteettömyyden osatekijöiksi luetaan myös tilojen hahmotettavuuden parantaminen, paremman valaistuksen ja akustiikan kehittäminen sekä kaikenlaisen ympäristössä liikkumisen mahdollistavan saavutettavan informaation järjestäminen.

3.2.2 Vammaispalvelulain ja -asetuksen esteettömyyteen liittyvät näkökohdat

Vammaispalvelulain 6 §:ssä asetetaan velvoite kunnalle vammaisten elinolojen kehittämistä poistamalla epäkohtia ja haittoja, jotka rajoittavat vammaisen henkilön toimintamahdollisuuksia ja osallistumista. Lain 7 § koskee palvelujen kehittämistä siten, että kunnan on huolehdittava yleisten palvelujen soveltuvuudesta myös vammaisille henkilöille. Kyse on näin ollen *rakenteellisista vammaispalveluista*, joilla pyritään vastaamaan vammaisten ihmisoikeuksien toteutumiseen mm. rakennusvalvonnan ja kaavoituksen sekä maankäytön keinoin. Tosiasiassa myöhemmin voimaan astuneet perusoikeusuudistukset ja 1990-luvun puolivälissä luodut rakentamiseen liittyvät säädökset ovat ajaneet edellä mainittujen lainkohtien ohi. Siitä huolimatta vammaispalvelulain syntyäikoina ne ovat nostaneet esiin tärkeän vammaisten ihmisoikeusnäkökulman.

Rakennetun ympäristön esteettömyyteen kuuluvat myös vammaispalvelulain 9 §:n mukaiset asunnon muutostyöt vaikeavammaisuuden kriteerit täyttävälle hakijalle. Ne kattavat välttämättömän tarpeen erinäisten koneiden ja laitteiden hankkimiseksi. Vammaispalveluasetuksessa yksilöidään tarkemmin mitä asunnon muutostyöt koskevat.

3.3 Vammaiset naiset ja vammaiset lapset

Vammaisten naisten ja tyttöjen asemaan sekä sukupuolinäkökulmaan on kiinnitetty YK:n vammaissopimuksessa huomiota sukupuolesta johtuvan erityisen haavoittuvan aseman vuoksi. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat myös muut vammaiset lapset, pojat tai maahanmuuttajataustaiset lapset, jolloin painoarvoa annetaan ensisijaisesti kaikissa vammaisia lapsia koskevissa asioissa lapsen edulle. Lapsen mielipide tulee ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystään vastaavasti.

Sukupuolinäkökulma on mainittu yleissopimuksen johdanto-osassa kohdissa q) ja s). Kohdassa q) todetaan, että vammaiset naiset ja tytöt ovat sekä kotona että kodin ulkopuolella suuremmissa vaaroissa joutua väkivallan ja erilaisen hyväksikäytön kohteiksi. Kohta s) puolestaan sisällyttää sukupuolinäkökulman läpileikkaavaksi teemaksi. Teeman läpileikkaavuudella tarkoitetaan, että vammaisten naisten ja tyttöjen kohdalla tarkastellaan jokaista sopimusartikkelia sukupuolinäkökulma huomioon ottaen. Vammaisten tyttöjen asemaan on YK:n vammaissopimuksessa kiinnitetty erityistä huomiota, koska heidän kohdallaan sovelletaan sekä vammaisia naisia koskevia että vammaisia lapsia koskevia säännöksiä.

Henkilön identiteetti rakentuu yksilöllisistä ominaisuuksista. Ne voivat olla hyvinkin haavoittuvia, jollaiseksi esimerkiksi sukupuoli-identiteetti usein mielletään. Sukupuoleen perustuva syrjintä on aina suku-

puoli-identiteettiä loukkaavaa. Tämä tarkoittaa, että vammaisen naisen tai tytön syrjintä on yhtä aikaa moninkertaista ja erityisen törkeää, koska syrjintäperusteita on tällöin kaksi eli vamma ja sukupuoli. YK:n vammaissopimuksen yhtenä tavoitteena on voimaantuttaa vammaiset naiset pitämään oikeuksistaan kiinni. Voimaantumisen voi ymmärtää henkilön vahvistuvana tunteena yhteisöön kuulumisesta huolimatta vammaista tai sairaudesta aiheutuvasta rajoitteesta.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Vammaiset naiset (artikla 6)

1. Sopimuspuolet tunnustavat, että vammaisiin naisiin ja tyttöihin kohdistetaan moninkertaista syrjintää, ja toteuttavat toimia varmistaakseen, että vammaiset naiset ja tytöt voivat nauttia täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista.
2. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen naisille täysimääräisen kehittymisen, etenemisen ja voimaantumisen, tarkoituksena taata, että naiset voivat käyttää tässä yleissopimuksessa tunnustettuja ihmisoikeuksia ja perusvapauksia sekä nauttia niistä.

Vammaisella naisella on:

- moninkertainen riski joutua syrjinnän kohteeksi sekä vammaan että sukupuolen perusteella ja siitä johtuen he ovat ryhmänä kaikkein heikoimmassa asemassa
- moninkertainen riski joutua syrjityksi työpaikalla ja koulutuksessa sekä terveydenhuollossa
- moninkertainen riski tulla raiskatuksi, pahoinpidellyksi sekä kotonaan että kodin ulkopuolella ja tulla pakotetuksi avioliittoon vastoin tahtoaan tai joutua tahtomattaan kansainvälisen ihmiskaupan uhriksi
- moninkertainen riski joutua sopimattoman ja seksuaalisesti värittyneen koskettelun uhriksi, koska syntymästä asti vammaisiin henkilöihin kohdistuu muita enemmän fyysistä koskettelua
- moninkertainen riski joutua elämään syntymästään saakka köyhyydessä ja riittämättömän elintason turvin työelämän ulkopuolella

Suomen perustuslain 6 §:n mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Vamma ja sukupuoli esiintyvät siis erillisinä syrjintäperusteina, mutta niiden samanaikaista päällekkäisyyttä ei oteta laissa huomioon.

Tapausesimerkki

Pyörätuolia käyttävä vammainen nainen tanssi ravintolassa miehen kanssa. Ravintolan vahtimestari tuli huomauttamaan naiselle, että pyörätuoli on turvallisuusriski muille tanssijoille. Toimenpiteet: vahtimestarin vammaista syrjivästä käytöksestä huomautettiin hänen työnantajalleen. Vammaisjärjestöllä on mahdollisuus antaa vammaisuuden kohtaamisesta koulutusta ravintolan henkilökunnalle.

YK:n vammaissopimuksen 17 artiklan mukaan jokaisella vammaisella on oikeus ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuutensa kunnioittamiseen yhdenvertaisesti muiden kanssa. Tutkimukset osoittavat, että seksuaalirikos kohdistuu tyypillisesti naisiin ja tyttöihin, mutta toisinaan myös poikiin. Suomen rikoslain seksuaalirikossäännösten muutoksella on merkitystä lain tasolla vammaisten ihmisten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden aiempaa vahvempaan oikeussuojaan. Ensinnäkin puolustuskyvyttömän henkilön seksuaalinen hyväksikäyttö katsotaan ankarammin rangaistavaksi raiskaukseksi. Toiseksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tulkitaan lähtökohtaisesti törkeäksi. Näiden säännönmuutosten tavoitteena on yhdenmukaistaa oikeuskäytäntöä ja ennaltaehkäistä rikoksia sekä lisätä tietoisuutta siitä, että vammaiseen henkilöön tai vammaiseen lapseen kohdistuva seksuaalirikos on erityisen paheksuttava ja vakava teko. Ihmisoikeusloukkauksen kohteeksi joutuneelle tämä merkitsee oikeusturvan parantumista. Samalla on syytä painottaa, että täysi-ikäisen vammaisen henkilön seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kuuluu siitä päättäminen, kenen kanssa ryhtyy vapaaehtoiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen vai ryhtyykö lainkaan.

Iso-Britanniassa on selvitetty CP-vammaisten ihmisten lisääntyneitä kuolevuutta eri sairauksiin suhteessa valtaväestöön. Strauss tutkimusryhmineen havaitsi jo vuonna 1999, että CP-vammaisilla naisilla on jopa kolme kertaa suurempi riski kuolla rintasyöpään verrattuna valtaväestöön, minkä voi aiheuttaa puutteellinen seulonta ja hoito. Myös Suomessa on vihdoin ryhdyttävä kiinnittämään huomiota aikuisten vammaisten naisten rintasyövän ehkäisyyn riittävän varhaisessa vaiheessa, koska asenteista ja joukkotarkastuspaikkojen esteellisyyksistä johtuen puutteita näiltä osin on osoitettavissa. Tutkimuslaitteet ovat usein esteellisiä ja vammaisen naisen on niihin vaikea päästä. Laissa säädetyn kansanterveystyön parantaminen vammaisten naisten yksilöön ja elinympäristöön kohdistuvana terveyden edistämisenä edellyttää tällöin rintasyöpäseulontaan liittyvien tutkimuslaitteiden esteettömyyttä. Lisäksi terveydenhuollossa kiinnitetään liikaa huomiota vammasta johtuviin toimintarajoitteisiin, jolloin muut terveydenhuollon palvelut uhkaavat jäädä saa-

vuttamatta. Monet vammaisen naisen rintasyövän esiasteet voivat jäädä havaitsematta ja ne voidaan pahimmillaan tulkita vammaan kuuluviksi. Vammaisten naisten hyvinvointi lisääntyy, kun seulonta ja riittävän varhaisessa vaiheessa aloitettu hoito toteutetaan asianmukaisesti.

Valkoisen miehen taakka – kulttuurinen tekijä

Perinteisesti hyvinvoinnin mittarina on tarkasteltu valkoisen miehen taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä mahdollisuuksia sekä yhteiskuntaan osallistumista. Tämän jälkeen arvioidaan kuinka kaukana ollaan tästä normista ja mitä pitäisi tehdä, jotta tavoitteeseen päästään. Myös kauneushanteet ovat heijastelleet eurooppalaista länsimaista kulttuuria varsin pitkään. Sopii kysyä, kuinka hyvin valkoinen mies kantaa taakkansa?

Kansainvälisen ihmisoikeustilanteen kannalta on merkittävää, että tietyt kaikkein heikoimmassa asemassa olevat ihmisryhmät, kuten naiset, lapset sekä vammaiset otetaan huomioon kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kohderyhminä ja heille taataan yhdenvertaiset oikeudet muiden kanssa. Vammaisten henkilöiden lisäksi YK on jo aiemmin laatinut muun muassa naisia, lapsia ja rotusyrjinnän poistamista koskevat omat ihmisoikeussopimukset, joihin Suomikin on liittynyt. Kyse ei ole näin ollen erityisesti valkoisen miehen taakan kannattelusta ainakaan enää kansainvälisten oikeusnormien tasolla tarkasteltuna, vaan kaikkien ihmisten ihmisoikeuksien noudattamisen turvaamisesta ja lakitekstin muuttamisesta teoiksi myös käytännössä. "Not laws in books rather than action! (Ei lait kirjoissa, vaan pikemminkin käytännössä.) YK:n vammaissopimuksen yleisenä periaatteena tunnetaan miesten ja naisten välinen tasa-arvo (kohta-g). Kulttuurinen tekijä eli pyrkimys valkoisen miehen elintason on tasoittumassa kansainvälisen ihmisoikeuskehityksen myötä.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Vammaiset lapset (artikla 7)

1. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että vammaiset lapset, tytöt ja pojat, voivat nauttia kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa.
2. Kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu.
3. Sopimuspuolet varmistavat, että vammaisilla lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja että heidän näkemyksiensä annetaan asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti, yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja että heillä on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi.

Tapausesimerkki

Opettaja oli antanut kehitysvammaiselle alaikäiselle pojalle tulista Tabasco-kastiketta kasvatus-tarkoituksessa. Oikeus tuomitsi opettajan rangaistukseen pahoinpitelystä. Tapauksessa rikottiin YK:n vammaissopimuksen 7 artiklan vammaisen lapsen oikeuksia, 16 artiklan vapautta hyväksikäytöstä, väkivallasta ja pahoinpitelystä sekä 17 artiklan henkilön koskemattomuuden suoje-lua. Alaikäiset vammaiset pojat kuuluvat samaan moninkertaisen syrjinnän riskiryhmään kuin vammaiset tytöt ja naisetkin.

Lisäksi YK:n vammaissopimuksen johdanto-osan r) – kohdassa muistutetaan valtioita lapsen oikeuksia koskevaan yleissopimukseen liittyvistä velvoitteista ja yleisenä sopimuksen läpileikkaavana periaatteena (3 art. h –kohta) on nostettu esiin vammaisten lasten kehitysvien kykyjen ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteettinsä. Näille seikoille annetaan erityistä painoarvoa lapsen perhettä ja koulutusta koskevissa artikloissa, mutta myös erilaisen vammaisen lapsen hyväksikäytön torjuntaan liittyvissä artikloissa.

Valtioneuvoston selonteosta eduskunnalle Suomen ihmisoikeuspolitiikasta vuodelta 2009 käy ilmi, että myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on kiinnittänyt huomiota vammaisten lasten väkivallan tai koulukiusaamisen kohteeksi joutumiseen Suomessa. Suomen kouluissa on pyritty Kiva koulu -hankkeen mukaisesti kiusaamisen vähentämiseen ja aikuisten puuttumiseen kiusaamistapauksiin aiempaa tehokkaammin.

3.4 Oikeus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään

Jo antiikin kreikkalaisissa kaupunkivaltioissa ajateltiin itseään koskevien päätösten ja poliittisen osallistumisen kuuluvan vapaan miehen kansalaisuuteen. Maailma on näistä ajoista onneksi muuttunut ja tänä päivänä myös vammaisen naisen ja vammaisen miehen kansalaisoikeuteen kuuluu tuo vapausoikeudeksi luonnehdittu oikeus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa. Toisaalta poliittista toimintaa harjoitetaan yleensä jonkun ryhmän välityksellä. YK:n vammaissopimuksen artikla 29 vammaisen henkilön oikeudesta poliittiseen ja julkiseen elämään sääntelee sisällöllisesti tämän oikeuden käyttämistä koskevien esteiden purkamista.

Ihmisoikeusloukkaus kohdistuu aina ensisijaisesti yksilöön, kuten vammaiseen henkilöön. Vammaiseen henkilöön kohdistuva ihmisoikeusloukkaus loukkaa myös

hänen edustamaansa ryhmää. Vammainen henkilö voi joutua vammansa johdosta syrjinnän kohteeksi juuri tuohon kansanryhmään kohdistuvien pelkojen, hämmennyksen, ennakkoluulojen tai aggression vuoksi. Ennakkoluulojen ehkäisemiseksi vammaisuudesta on tärkeä puhua poliittisella tasolla sekä osallistaa vammaiset henkilöt mukaan poliittiseen ja julkiseen elämään.

YK:n vammaissopimuksessa valtiolle asetetaan yleinen velvoite, jotta vammaiset henkilöt voivat osallistua poliittiseen toimintaan ja julkiseen elämään. Tämä tarkoittaa sitä, että lainsäädännön ja politiikan laatimisessa sekä toimeenpanossa neuvotellaan vammaisten henkilöiden sekä heitä edustavien järjestöjen kanssa kaikissa heitä koskevissa asioissa. Pelkkä vammaisjärjestön kuuleminen jossakin poliittisen prosessin loppuvaiheessa, kun päätökset on jo käytännössä tehty ei vielä riitä täyttämään YK:n vammaissopimuksen asettamia määräyksiä.

YK:n vammaissopimuksessa ihmisoikeuksien ryhmäkohtaisuus merkitsee siis sosiaalista tilausta vammaisjärjestöjen oman profiilin nostolle, kun neuvotellaan vammaiskysymyksistä poliittisessa päätöksenteossa niin kansallisella kuin eurooppalaisella tasolla. Kyse on siten vammaisjärjestöjen tarjoaman asiantuntijuuden hyödyntämisestä.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään (artikla 29)

Sopimuspuolet takaavat vammaisille henkilöille poliittiset oikeudet ja mahdollisuuden nauttia niistä yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä sitoutuvat:

- a) varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa suoraan tai vapaasti valittujen edustajien kautta, myös siten, että heillä on oikeus ja mahdollisuus äänestää ja tulla valituiksi, muun muassa:
 - i varmistamalla, että äänestysmenettelyt, -järjestelyt ja -aineistot ovat asianmukaisia, saavutettavia sekä helpotajuisia ja -käyttöisiä;
 - ii suojelemalla vammaisten henkilöiden oikeutta äänestää salaisella lippuäänestyksellä vaaleissa ja kansanäänestyksissä ilman uhkailua, asettua ehdolle vaaleissa, hoitaa tehtävänsä tehokkaasti ja suorittaa kaikkia julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasoilla, sekä helpottamalla tarvittaessa apuväline-tekniikan ja uuden tekniikan käyttöä;
 - iii takaamalla vammaisten äänestäjien vapaan tahdon ilmaisun ja sallimalla tätä varten tarvittaessa heidän pyynnöstään heidän valitsemansa henkilön avustaa

heitä äänestyksessä;

b) edistämään aktiivisesti ympäristöä, jossa vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua julkisten asioiden hoitoon ilman syrjintää ja yhdenvertaisesti muiden kanssa, sekä kannustamaan heidän osallistumistaan julkisiin asioihin, kuten:

- i osallistuminen maan julkisen ja poliittisen elämän parissa toimivien kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaan sekä poliittisten puolueiden toimintaan ja hallintoon;
- ii vammaisia henkilöitä kansainvälisellä, kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla edustavien vammaisjärjestöjen perustaminen ja niihin liittyminen.

“Nothing about us without us” “Ei mitään meistä ilman meitä”

-Kansainvälisen vammaisliikkeen iskulause

3.4.1 Konkreettisia toimenpiteitä vammaisten poliittisten oikeuksien edistämiseksi

- Vammaisjärjestöjen järjestämät vammaisasioiden koulutustilaisuudet esim. kansanedustajille ja kunnanvaltuutetuille erikseen järjestetty räätälöity koulutus
- Vammaisjärjestöjen oman roolin esiin nostaminen, jotta ne voisivat paremmin vaikuttaa sekä oman jäsenistönsä vammaiskysymyksiin sekä päätöksentekoon esim. lobbaamalla (vaikuttamalla) päättäjiin tai virkamiehiin. Myös demokratiaan kuuluvat mielenilmaukset, kuten vammaisten henkilöiden hiljainen mielenilmaus “Itsenäisyys vammaisille” teemalla lakimuutoksen aikaansaamiseksi vuonna 2008 Helsingin senaatintorilla Tuomiokirkon edessä juuri ennen poliitikkojen osallistumista kirkonmenoihin
- Vammaisuuden ennakkoluuloja vähentävät tiedotuskampanjat, kuten Invalidiliiton Ihan sama! -asennekampanja ja talvinen liukastumisten ehkäisemiskampanja yhteistyökumppanin kanssa
- Tiettyyn vammaisteemaan liittyvät kampanjat vammaisten henkilöiden poliittisten oikeuksien edistämiseksi eli vammaisjärjestöjen yhteinen julkilausuma tai vetoamus esim. 10 kohdan toimenpide-esityksen muodossa
- Avoimet tilaisuudet kuten seminaarit, joissa päättäjät ja vammaisyhteisön jäsenet keskustelevat päätöksistä esimerkiksi paneelikeskustelun muodossa – muu väestö mukaan!
- Vaalivirkailijoiden koulutus, jossa opetetaan kohtaamaan vammaiset ja äänestyspaikkojen fyysisen esteettömyyden etukäteissuunnittelu sekä kotiäänestysmahdollisuus
- Vammaisnäkökulman lisääminen puolueiden vaali-ohjelmiin keinona esim. oman vaaliohjelman tai hal-

litusohjelman esittely suoraan "omalle" poliitikolle

- Vammaisten osallistaminen erilaisiin vaaleja koskeviin kyselyihin (esim. mielipide äänestyspaikkojen fyysisestä esteettömyydestä tai äänestysmateriaalin saavutettavuudesta)
- Kehittämishojelmien suunnitteluun osallistuminen ja päättäjien lobbaaminen vammaisasioiden edistämiseksi. Lobbaaminen on asiallisin perustein tapahtuvaa vaikuttamistoimintaa suhteessa poliittisiin päättäjiin esim. tapaamalla heitä jonkin tietyn asian tiimoilta tai lähestymällä heitä sähköpostitse kansalaisjärjestön nimissä ja miksei suomalaisen tapaan saunoen heidän kanssaan!
- Vammaisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointi ja säädösten toimeenpanon edistäminen; osallistuminen ratifioimista koskevaan työryhmään sen jäsenenä tuomalla mukaan kuvaan vammaisasiantuntijuutta ja kokemusosaamista

3.4.2 Vammaispoliittinen ohjelma, VAMPO

Suomessa syksyllä 2010 julkaistun vammaispoliittisen ohjelman eli VAMPO:n (2010-2015) tarkoituksena on lisätä vammaisten ihmisten yhdenvertaisuutta ja osallisuutta yhteiskunnassa. VAMPO käsittää yhteensä 122 konkreettista toimenpide-ehdotusta 14 vammaisen henkilön elämään vaikuttavalla eri sisältöalueella. Kyse on vammaispolitiikan *valtavirtaistamisesta*, johon yhdeksän ministeriötä ovat luvanneet sitoutua. Valtavirtaistamisella tarkoitetaan vammaiskysymysten ulottamista läpileikkaavasti kaikille hallinnon aloille. On arvioitu, että noin puolet toimenpiteistä voidaan toteuttaa ilman lisärahoitusta, jolloin tarvitaan ministeriöiden ja muiden hallinnonalojen yhteistyötä sekä asennemuutosta. Neljäsosa toimenpiteistä vaatii lisärahoitusta ja on sidoksissa valtioneuvoston kehys- ja budjettipäätöksiin. Näin ollen yksittäisten vammaisten henkilöiden ja vammaisjärjestöjen tulee muistuttaa päättäjiä ja virkamiehiä tehokkaasti siitä, mihin ollaan vammaispolitiikassa sitouduttu tuleviksi vuosiksi ja seurata, toteutuvatko ohjelman toimenpide-ehdotukset käytännössä.

Pääministeri Mari Kiviniemen I hallituksen peruspalveluministeri Risikon sanoin: "VAMPO on tiekartta, joka viitoittaa vammaispolitiikan suunnan tuleville vuosille sekä ohjaa YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ratifiointia Suomessa." Vammaisjärjestöjen tehtävä on siis pitää huolta siitä, että ryhdytään sanoista tekoihin. VAMPO onkin hyvä työkalu kunnallisille vammaisneuvostoille, ja kunnissa tulee päivittää paikalliset vammaisohjelmat sitä vastaaviksi. Tähän työhön tarvitaan vammaisten henkilöiden aitoa kuulemistä.

Kansalaisaloite on nousemassa eurooppalaisella ja kansallisella tasolla yksittäisten vammaisten henkilöiden vaikuttamisen välineeksi suorassa kansalaisdemokra-

tiassa ja poliittisessa päätöksentekojärjestelmässä. Kansalaisaloite tarkoittaa jonkin asian eteenpäin viemistä joko Euroopan komissiolle sen toimivaltaan kuuluvissa kysymyksissä tai mahdollisesti Suomen eduskuntaan. Tarkoituksena on saada voimaan uutta lainsäädäntöä tai muuttaa sitä, kunhan lakialoitteen takana on tietty vähimmäismäärä kannatusta eli kerättyjä allekirjoituksia. Esimakua tämän tyyppisestä aloitteesta saatiin European Disability Forumin eli vammaisliikkeen eurooppalaisen kattojärjestön järjestäessä vuonna 2007 laajan kansalaisaloitteen ja kampanjan "1million4disability", joka keräsi 1,3 miljoonaa EU-kansalaisen nimeä. Tarkoituksena oli kehittää EU-lainsäädäntöä, joka olisi mahdollistanut voimaan astuessaan nykyistä laajemman syrjimättömyyden suojan vammaisille Euroopassa.

3.5 Oikeus elämään, vapauteen ja suojeluun vaaratilanteissa

Vammaiset henkilöt tarvitsevat suojelua sellaisten ulkopuolisten uhkien ja riskien varalta, joihin he eivät pysty millään tavalla ennalta varautumaan. Ennalta varautumisen aste ja mahdollisuudet puolustautua voivat olla vammasta johtuvien rajoitusten vuoksi hyvin heikot. Vammaisten henkilöiden turvallisuus tulee siis ottaa erikseen huomioon kaikissa pelastussuunnitelmissa ja sisäisen turvallisuuden ohjelmissa, jotta toimintatavat ovat valmiina mahdollisen uhan toteutuessa. Tämä kuitenkin tarkoittaa sitä, että mitkään turvallisuusmääräykset eivät saa estää vammaisen henkilön itsenäistä elämää ja osallisuutta yhteiskunnassa.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Oikeus elämään (artikla 10)

Sopimuspuolet vahvistavat, että jokaisella ihmisellä on synnynnäinen oikeus elämään, ja toteuttavat kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että vammaiset henkilöt voivat nauttia tästä oikeudesta tehokkaasti ja yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vammaisten ihmisten osalta oikeus elämään on perustavanlaatuisen ihmisoikeuskysymys ja liittyy selkeästi jokaisen ihmisen nauttimaan synnynnäiseen ihmisarvoon. Suomen perustuslain 7 §:ssä säädetään oikeudesta elämään vammaisen henkilön perusoikeutena. Sikiödiagnostiikka ja sikiöseulontatutkimukset herättävät keskustelun sikiön oikeuksista. Sikiöstä otettujen ultraäänikuvien tarkoituksena on vammaisuuden karkeus varsin varhain.

Laissa raskauden keskeyttämisestä (24.3.1970/239, 1-2 §) mainitaan yhdeksi raskauden keskeyttämisperusteeksi naisen pyynnöstä lapsen mahdollinen vaikea

sairaus, ruumiinvika tai vajaamielisyys. Toiseksi perusteeksi voi mainita tilanteen, jossa toisen tai molempien vanhempien sairaus, häiriytynyt sieluntoiminta tai muu niihin verrattava syy vakavasti rajoittaa heidän kykyään hoitaa lasta. Tällöin edellytetään naisen suostumuksen ja mahdollisesti isän kuulemisen lisäksi kahden lääkärin lausuntoa. Toiseen perusteeseen liittyy vielä edellytys, jonka mukaan naisen mielisairaus mahdollistaa sen, että lupa raskauden keskeytykseen voidaan antaa ilman naisen pyyntöäkin hänen edunvalvojan suostumuksella.

Käsitelty säädös on moraalisesti ja eettisesti vaikea. Terminologia tulee uudistaa, koska käsite "vajaamielinen lapsi" on vammaisia ihmisiä leimaava ja YK:n vammaissopimuksen tarkoituksen vastainen. Laissa käytetty terminologia voi johtaa lausunnon tekemään lääkäriä harhaan, mikäli lapset luokitellaan normaaleiksi ja vajaamielisiksi. Toiseksi hankala kohta on joko vanhemman tai vanhempien sairauden vaikutus raskauden keskeytyspäätökseen, varsinkin kun abortti on lain mukaan mahdollinen ilman mielisairaaksi kuvatun naisen pyyntöä. YK:n vammaissopimuksen artikla 23 turvaa vammaisen henkilön oikeuden vanhemmuuteen yhdenvertaisesti muun väestön kanssa, ja säännöksessä nimenomaisesti tunnustetaan vammaisen henkilön oikeus päättää vapaasti ja vastuullisesti lastensa määrästä sekä ikäerosta. Raskauden keskeytystä koskeva lainsäädäntö tulisi uudistaa YK:n vammaissopimuksen määräyksiä vastaavaksi.

3.5.1 Vammaisen kohtaamia esteitä, jotka rajoittavat oikeutta elämään

- Vammaisia syrjivät asenteet. Vammaisen henkilön synnynnäistä arvoa ei kunnioiteta vaan vamma luonnehditaan syntymäviaksi tai tulkitaan jopa henkilön syyksi.
- Laitoksissa asuvan vammaisen henkilön sairaus tulkitaan hänen vammaansa kuuluvaksi eikä ymmärretä antaa hänelle tarpeen mukaista hoitoa tai ohjata häntä hoitoon riittävän ajoissa; laitoksissa ei välttämättä kiinnitetä huomiota lainkaan kognitiivisista tai puheongelmista kärsivien tarpeisiin.
- Erityisesti suljetuissa laitoksissa (lastenkodit, koulukodit, vankilat) turvallisuusmääräykset voivat olla puutteellisia, jolloin riski hengen menetykseen onnettomuudessa kasvaa.
- Kulttuuriperinteet eivät vapauta rikosoikeudellisesta vastuusta maassamme esimerkiksi tyttöjen ympärileikkausten ja poikien lääketieteeseen perustamattomien ympärileikkausten tapauksessa.
- Sikiöseulonnat ja siihen liittyvä raskauden keskeyttämisestä koskeva lainsäädäntö mahdollistavat ei-toivotujen yksilöiden, kuten vammaisten lasten valikoivat abortit.
- Vammaisille potilaille säädetään erilaisia elvytyskieltoja tai ohjeita.
- Perheväkivalta joka kohdistuu erityisesti vammai-

siin naisiin ja lapsiin, pakottaa muuttamaan maamme turvakodit esteettömiksi ja saavutettavaksi sekä mahdollisuuteen saada toisen henkilön apua joka päiväisissä toiminnoissa.

- Vammaisten miesten kokemasta perheväkivallasta on varsin vähän tutkimuksia ja selvityksiä.
- Ikääntyvät vammaiset ihmiset, joilla on monia toimintakyvyn rajoitteita, jäävät helposti vaille tarvitsemaansa apua, hoivaa ja ravintoa.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Vaaratilanteet ja humanitaariset hätätilat (artikla 11)

Sopimuspuolet toteuttavat kansainväliseen oikeuteen perustuvien velvoitteidensa mukaisesti kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen vammaisten henkilöiden suojelun ja turvallisuuden vaaratilanteissa, mukaan lukien aseelliset selkkaukset, humanitaariset hätätilat ja luonnonkatastrofit.

Vammaisella henkilöllä on oikeus valtion ja viranomaisien järjestämään suojeluun etenkin poikkeuksellisissa vaaratilanteissa, joiden kesto ei voi ennakoitua. Etenkin erityisen haavoittuvassa asemassa ovat fyysisesti vammaiset ihmiset, joiden rajoittunut kyky liikkuu vaikuttaa olennaisesti mahdollisuuksiin pelastautua. Nykyään laituskulttuurin purkamisen ansiosta yksin kotona asuvien vanhenevien vammaisten ihmisten määrä kasvaa. Vammaisjärjestöjen tehtävänä on korostaa, että viranomaiset ja asumisen palvelujen tuottajat laativat asianmukaiset turvallisuussuunnitelmat, joissa otetaan huomioon vammaisten ihmisten asema ja olosuhteet sekä laaditaan tarkat toimenpiteet heidän suojelemisessa. Kesällä 2011 voimaan astunut pelastuslaki velvoittaa hoitolaitosten ja palvelu- sekä tukiasumisen järjestäjän eli käytännössä toiminnanharjoittajan laatimaan poistumisturvallisuusselvityksen ja arvioimaan mm. miten vammaisten asukkaiden toimintakyvyn rajoitus otetaan huomioon ennalta onnettomuusriskeihin varautumisessa. Lisäksi on huolehdittava siitä, että asukkaat ja hoidettavat henkilöt voivat poistua turvallisesti tulipalossa tai muussa vaaratilanteessa itsenäisesti tai avustettuina.

3.5.2 Yhteisön kriisivalmiuden muistilista liikuntavammaisille ihmisille

- Osallistu yhteisösi julkisten hätätilatoimien suunnitteluun.
- Älä jää odottamaan katastrofia, jossa vammaiset jätetään oman onnensa nojaan.
- Valmistaudu hätätilaan itse kotona ja pyri sitten vaikuttamaan julkisiin toimiin.
- Älä oleta, että vammaisille ihmisille on olemassa oma evakuointisuunnitelma.

- Perusta töissä tai julkisella sektorilla ”Esteettömyyskomitea”.
- Älä oleta, että sinut evakuoidaan muiden mukana.
- Tutki evakuointimahdollisuuksia hätätilaviranomaisen ja muiden kanssa.
- Älä jätä huomiotta vaihtoehtoja, kuten evakuoimistuoleja.
- Jaa suunnitelma kaikille alueella/rakennuksessa toimijoille.
- Harjoitelkaa suunnitelmaa yhdessä.
- Älä jää odottamaan katastrofia lisätäkseksi tietoisuutta vammaisasioista.
- Tutki katastrofeihin liittyvää tietoa ja kerro siitä muille.
- Älä unohda tarkistaa hätäsuojien esteettömyystasoa ja opaseläinten huomioimista.
- Kerro vammaisten ihmisten oikeuksista paikallisille hätätilaviranomaisille.
- Opeta ja kouluta myös muita vammaiset henkilöt huomioonottavan suunnitelman toteuttamisessa.
- Aloita keskustelu johtajien, hätäaputyöntekijöiden ja Suomen Punaisen Ristin kanssa.
- Älä unohda koota tarvittavia ihmisiä avustamaan sinua hätätilanteessa.
- Toimi niin, että ketään ei jätetä.

(Human Rights Yes! 2007.)

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Henkilön vapaus ja turvallisuus (artikla 14)

1. Sopimuspuolet varmistavat, että vammaiset henkilöt yhdenvertaisesti muiden kanssa:
 - a) nauttivat oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen
 - b) eivät joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi, mahdollinen vapaudenriisto tapahtuu lain mukaisesti, eikä vammaisuuden olemassaolo missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon.
2. Sopimuspuolet varmistavat, että mikäli vammaisilta henkilöiltä riistetään heidän vapautensa jollakin menettelyllä, heillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden mukaisiin takeisiin ja että heitä kohdellaan tämän yleissopimuksen tavoitteiden ja periaatteiden mukaisesti, muun muassa tekemällä kohtuullisia mukautuksia.

Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kannalta laki kehitysvammaisten erityishuollosta on ongelmallinen erityisesti säännöksen 42 § mukaan. Sitä on ehdotettu muutettavaksi osana laajempaa itsemääräämisoikeuden rajoittamista koskevaa ihmisoikeuskysymystä. Laissa säädetään siten, että erityishuol-

lossa olevaan henkilöön saadaan soveltaa pakkoa vain siinä määrin kun erityishuollon järjestäminen tai toisen henkilön turvallisuus välttämättä vaativat. Käytännössä kyse on pakkotoimien käytöstä kehitysvammaisia henkilöitä kohtaan, kuten kiinnipitamisestä, eristämisestä sekä sitomisesta.

Edellä mainitun säännöksen 42 § ei yksin riitä takamaan vammaisen henkilön täysimääräisten ihmisoi-
keuksien toteutumista. Valvottujen terveydenhuollon laitosten henkilökuntaa tulee kouluttaa kohtaamaan vammaisuus, jotta vammaisuuden olemassaolo ei aiheuta käytännössä sanktioluonteisia toimenpiteitä avun tarpeessa olevia vammaisia henkilöitä kohtaan eikä oikeudenloukkauksia. Laitosvaltaoppi on jo perustellusti hylätty, eikä minkäänlaista vapauden rajoittamista, kuten sitomista tai lukkojen takana pitämistä voida käyttää rangaistuksena hoitolaitosten sisäisten sääntöjen rikkomisista.

Tapausesimerkki

Fyysisesti vammainen henkilö asui yksityisen tahon omistamassa palveluasumisyksikössä, jonka muut asukkaat olivat pääasiassa muistisairaita. Yrityksen työntekijät lukitsivat muistisairaiden ulko-ovet karkaamisriskin vuoksi. Vammainen henkilö ei ollut muistisairas, ja hänen WC-tilansa ovi lukittiin sanktioksi väitetyistä huonosta käyttäytymisestä. Hän joutui soittamaan yrityksen työntekijälle, joka saapui useamman kilometrin päästä avaamaan oven avaimella. Kyse on selvästi YK:n vammaissopimuksen 14 artiklan tarkoittamasta laittomasta vapauden riistosta, josta tulee tehdä ilmoitus aluehallintoviranomaiselle, joka valvoo asumisyksiköitä. Kunnan sosiaaliamiehellä on puolestaan lain nojalla ohjaus- ja neuvontavollisuus.

3.6 Oikeus itsenäiseen ja ihmisarvoiseen elämään

YK:n vammaissopimuksen 3 artiklassa ilmenevänä koko sopimuksen läpileikkaavana periaatteena on vammaisen henkilön täysimääräinen ja tehokas osallistuminen sekä osallisuus yhteiskuntaan. Se vaikuttaa erityisesti 19 artiklan tulkintaan. Tästä johtuen yleissopimuksen 19 artikla, eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä, on painoarvoltaan kaikkein keskeisimpiä vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien täysimääräisyyden mahdollistavia artikloja. Kyse on vammaisen henkilön itsemääräämisoikeudesta oman arkielämään liittyviin valintoihin ja niiden tukemiseksi tarvittavien ratkaisujen löytämisestä tarvittaessa tukitoimin.

Artikla 28, riittävä elintaso ja sosiaaliturva, vaikuttaa aivan keskeisesti vammaisen henkilön mahdollisuuteen osallistua yhteisöön kaikin tavoin. Artikla 12, yhdenvertaisuus lain edessä, puolestaan mahdollistaa vammaisen henkilön oikeustoimikelpoisuuden kaikilla elämän alueilla. Henkilö, jolla on jokin toimintakyvyn rajoite, voi mm. tehdä sopimuksia, ottaa velkaa, hankkia asunnon tai auton, jolloin myös sopimusrikkomustilanteissa hänelle turvataan mahdollisuus nostaa kanne oikeusistuimessa tarvittavin tukitoimenpitein.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä (artikla 19)

Tämän yleissopimuksen sopimuspuolet tunnustavat kaikkien vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeuden elää yhteisössä, jossa heillä on muiden kanssa yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet. Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat ja asianmukaiset toimet tehdäkseen vammaisille henkilöille helpommaksi nauttia tästä oikeudesta täysimääräisesti sekä helpottaakseen heidän täysimääräistä osallisuuttaan ja osallistumistaan yhteisöön, muun muassa varmistamalla, että:

- vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus valita asuinpaikkansa sekä sen, missä ja kenen kanssa he asuvat, eivätkä he ole veloitettuja käyttämään tiettyä asumisjärjestelyä;
- vammaisten henkilöiden saatavissa on valikoima koti- ja laitospalveluja sekä muita yhteiskunnan tukipalveluja, mukaan lukien henkilökohtainen apu, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä ja estämään eristämistä tai erottelua yhteisöstä;
- koko väestölle tarkoitettut yhteisön palvelut ja järjestelyt ovat vammaisten henkilöiden saatavissa yhdenvertaisesti muiden kanssa ja vastaavat heidän tarpeitaan.

Suomessa voimassa olevien säännösten mukaan kunnilla on velvollisuus järjestää sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelut kuntalaisilleen. Näitä palveluita ovat muun muassa sosiaalihuoltolain- ja vammaispalvelulain mukaiset palvelut ja tukitoimet. Suomen perustuslain 9 § turvaa jokaiselle Suomen kansalaiselle ja maassa laillisesti oleskelevalle ulkomaalaiselle vapauden liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Riittävä elintaso ja sosiaaliturva (artikla 28)

1. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden riittävään omaan ja perheidensä elintasoon, kuten riittävään ravintoon, vaatetukseen ja asumiseen, sekä elinolojen jatkuvaan paranemiseen, ja toteuttavat asianmukaiset toimet tämän oikeuden toteutumisen turvaamiseksi ja edistämiseksi ilman syrjintää vammaisuuden perusteella.

2. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden sosiaaliturvaan ja tämän oikeuden nauttimiseen ilman syrjintää vammaisuuden perusteella sekä toteuttavat asianmukaiset toimet tämän oikeuden toteutumisen turvaamiseksi ja edistämiseksi, muun muassa toimilla, joilla:

- varmistetaan puhdasvesipalvelujen yhdenvertainen saatavuus vammaisille henkilöille sekä asianmukaisten ja kohtuullisen hintaisten palvelujen, laitteiden ja muun avun saatavuus vammaisuuteen liittyviin tarpeisiin;
- varmistetaan vammaisten henkilöiden, erityisesti vammaisten naisten, tyttöjen ja vanhusten pääsy sosiaaliturvaohjelmien ja köyhyysvähenämishojelmien piiriin;
- varmistetaan köyhydessä eläville vammaisille henkilöille ja heidän perheilleen valtion tuki vammaisuudesta aiheutuviin kuluihin, jotka liittyvät muun muassa riittävään koulutukseen, neuvontaan, rahalliseen tukeen ja vuorohoitoon;
- varmistetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen pääsy julkisten asunto-ohjelmien piiriin;
- varmistetaan vammaisten henkilöiden yhdenvertainen pääsy eläke-etuuksien ja -ohjelmien piiriin.

Suomen sosiaaliturvajärjestelmä on hyvin pirstaleinen. Maksajina ovat valtio eli Kela, yksityiset eli vakuutusyhtiöt sekä kunnat. Sosiaaliturvaa tarvitsevan asiakkaan kannalta sosiaaliturvajärjestelmä on monimutkainen, koska erilaiset etuudet sulkevat toisensa pois tai pienikin tulonlisäys voi johtaa tuen tai eläkkeen lakkauttamiseen. Tämä johtaa elämiseen pysyvästi kunnan maksaman viimesijaisen toimeentulon varassa, jolloin terveydenhuollon asiakasmaksutkin tulevat kunnan maksettavaksi. Syntymästään saakka vaikeavammaisen henkilö, joka ei voi työllistyä tai ei saa koulutuksestaan huolimatta töitä, joutuu elämään koko elämänsä pelkän kansaneläkkeen varassa, joka on ollut noin 585 euroa kuukaudessa. Takuueläke tuli voimaan 1.3.2011 ja parantaa yksin asuvan täysimääräisen kansaneläkettä saavan vammaisen toimeentuloa noin 100 euron verran kuukaudessa eli se on yhteensä noin 687 euroa.

Täyttä kansaneläkettä saavan vammaisen henkilön asemaa suhteessa muihin voi verrata mediaanitulon käsitteen avulla:

Köyhyys voidaan määritellä siten, että henkilö on köyhä, mikäli hänen tulonsa ovat vähemmän kuin 60 % koko väestön mediaanituloista eli suuruusjärjestykseen asetettujen tulojen keskimääräisestä arvosta.

Mediaanitulo 2008:	23.000 euroa/vuosi
Köyhyysraja 2008:	13.800 euroa/vuosi
Kansaneläke 2008:	6701,52 euroa/vuosi

Lähde: Jouko Karjalainen ja Pirkko Justander, *Invalidiliiton köyhyysohjelma 2010*

Edellä mainittuja tuloja vertaamalla voidaan havaita, että kansaneläke on alle puolet köyhyysrajasta ja alle kolmasosa mediaanitulosta. Lisäksi vammaisen henkilön kohdalla voidaan tuskin puhua YK:n vammaissopimuksessa mainitusta yhdenvertaisesta pääsystä eläke-etuuksien piiriin vanhuuden turvana, jos ajatellaan vammaista, joka ei koskaan työllisty eikä pääse ansiotasoon sidotun ja taloudellisen turvan antavan työeläkejärjestelmän piiriin. Näin ollen syntymästään asti vammaisen henkilön ja muiden henkilöiden välillä on pysyvä epäsuhta taloudellisen aseman ja yhteisöllisten osallistumismahdollisuuksien suhteen. Kyse ei ole vain takuueläkkeellä korjattavissa olevista epäkohdista lainsäädännössä, vaan se on rakenteellisesti paljon pintaa syvemmällä.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Yhdenvertaisuus lain edessä (artikla 12)

1. Sopimuspuolet vahvistavat, että vammaisilla henkilöillä on oikeus tulla kaikkialla tunnustetuiksi henkilöiksi lain edessä.
2. Sopimuspuolet tunnustavat, että vammaiset henkilöt ovat oikeustoimikelpoisia yhdenvertaisesti muiden kanssa kaikilla elämänaloilla.
3. Sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet järjestääkseen vammaisten henkilöiden saataville tuen, jota he mahdollisesti tarvitsevat oikeustoimikelpoisuuttaan käyttäessään.
4. Sopimuspuolet varmistavat, että kaikki oikeustoimikelpoisuuden käyttöön liittyvät toimet antavat asianmukaiset ja tehokkaat takeet, joilla estetään väärinkäytökset ihmisoikeuksia koskevan kansainvälisen oikeuden mukaisesti. Näillä takeilla varmistetaan, että oikeustoimikelpoisuuden käyttöön liittyvissä toimissa kunnioitetaan henkilön oikeuksia, tahtoa ja mieltymyksiä, ettei niissä esiinny eturistiriitoja eikä asiatonta vai-

kuttamista, että ne ovat oikeasuhtaisia ja kyseisen henkilön olosuhteisiin sovitettuja, että niitä sovelletaan mahdollisimman vähän aikaa ja että toimivaltainen, riippumaton ja puolueeton viranomaisen tai oikeuselin arvioi niitä säännöllisesti uudelleen. Takeiden on oltava oikeassa suhteessa siihen nähden, missä määrin nämä toimet vaikuttavat henkilön oikeuksiin ja etuihin.

5. Jollei tämän artiklan määräyksistä muuta johdu, sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset ja tehokkaat toimet varmistakseen vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeuden omistaa tai periä omaisuutta, hoitaa taloudellisia asioitaan ja saada yhdenvertaisesti pankkilainoja, kiinnityksiä ja muita luottoja, sekä varmistavat, ettei vammaisilta henkilöiltä mielivaltaisesti riistetä heidän omaisuuttaan.

Yhdenvertaisuus lain edessä liittyy olennaisesti henkilön itsenäiseen elämään ja mahdollisuuteen vaikuttaa taloudellisiin päätöksiin. Oikeustoimella tarkoitetaan esimerkiksi sopimuksia tai velkaa.

Suomessa laki holhoustoimesta (18 §) mahdollistaa erittäin tiukkojen edellytysten rajoissa tuomioistuimen päätöksellä täysi-ikäisen henkilön julistamisen vajaavaltaiseksi. Vajaavaltaisuus eli oikeustoimikelpoisuuden menetyksessä määrätyn ajaksi tarkoittaa sitä, että henkilö ei ole kykenevä hallitsemaan taloudellisia etujaan, vaan niistä päättää henkilölle määrätty edunvalvoja.

Lain esitöiden (HE 146/1998) mukaan vajaavaltaiseksi julistaminen on äärimmäinen toimenpide ja se tulisi kysymykseen viimeisenä keinona lievempien keinojen ollessa riittämättömiä tai epätarkoituksenmukaisia. Lain esitöissä todetaan, että pelkkä lääketieteellinen diagnoosi, esimerkiksi psyykinen sairaus, ei sinänsä oikeuta rajoittamaan kenenkään kelpoisuutta määrätä vaurallisuudestaan. Jos psyykkisesti poikkeavasta tilasta ei aiheudu vaaraa asianomaisen taloudellisille eduille, ei rajoituksen asettaminen tule kysymykseen.

YK:n vammaissopimuksen 12 artikla turvaa vammaisten henkilöiden oikeustoimikelpoisuuden ja he ovat kykeneviä päättämään taloudellisista eduistaan tarvittaessa tuetusti. Artikla 12 ei tunne vajaavaltaisuuskäsitettä lainkaan, koska se kohdistuu hyvin voimakkaasti vammaisen henkilön yksilön autonomiaan ja itsenäiseen elämään sekä valinnan vapauteen. Säännöksestä käy ilmi lähinnä tätä huomattavasti lievempiä, Suomenkin lain tuntemia toimintakelpoisuuden rajoituksia, kunhan vammaisen henkilön tahto ja mieltymykset otetaan asianmukaisesti huomioon. YK:n vammaissopimusmääräyksen mukaan vammaisen henkilön kohdalla vajaavaltaiseksi julistaminen ei voi tulla kyseeseen. Lainsäädäntöä tulee siten muuttaa sopimusmääräyksiä vastaavaksi.

3.7 Henkilökohtainen liikkuminen

Fyysisesti vammaisten henkilöiden itsenäinen elämä ja osallisuus eivät olisi mahdollisia ilman, että he pystyvät liikkumaan itsenäisesti ja vieläpä henkilökohtaisesti. Yhdessäkään ihmisoikeussopimuksessa ei ole mainintaa henkilökohtaisesta liikkumisesta ihmisoikeutena, koska se on terveelle väestölle aivan itsestään selvänä pidetty oikeus. Henkilökohtainen liikkuminen on nimenomaan vammaisia koskettava ja rajat ylittävä oikeus, johon kytkeytyy selvästi apuvälineiden tarve ja tarpeeseen vastaamisen myötä apuvälinemarkkinat.

Henkilökohtaisen liikkumisen toteutumiseen liittyy myös epäkohtia, jotka haittaavat oikeuden käyttämistä arkielämässä. Invalidiliittoon on tullut lukuisia yhteydenottoja vammaisten invapaikoille väärin pysäköidyistä henkilöautoista ilman asianmukaista poliisiviranomaisen myöntämää invalupaa. Tällainen yksityishenkilön väärinkäyttö estää liikuntarajoitteista henkilöä pääsemästä esimerkiksi kauppakeskuksiin lähelle ovea sijoitetulle helppokulkuiselle paikalle. Invapaikat on mitoitettu siten, että niissä mahtuu kääntymään pyörätuolilla, joten normaalit parkkipaikat eivät useimmiten sovellu liikuntavammaisille henkilöille. Sanktiona invapaikan väärinkäytöstä on vain määrältään riittämätön pysäköintivirhemaksu. Asennekasvatus ja tietoisuuden lisääminen YK:n vammaissopimuksen hengessä ovat paremmat ennaltaehkäisevät keinot. Kokonaan toinen ongelma koskee ”invaluvan” väärentämistapauksia, joka on yleisessä rikoslaissa sanktioitu teko. Tällöin pysäköinninvalvojan valppaus ja vammaisjärjestön antama asianmukainen koulutus edesauttavat ilmoitusten tekemistä poliisille.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Henkilökohtainen liikkuminen (artikla 20)

Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat toimet varmistukseen vammaisille henkilöille mahdollisimman itsenäisen henkilökohtaisen liikkumisen, muun muassa:

- helpottamalla vammaisten henkilöiden henkilökohtaista liikkumista sillä tavalla kuin ja silloin kun he haluavat sekä kohtuulliseen hintaan;
- helpottamalla laadukkaiden liikkumisen apuvälineiden, laitteiden, apuvälineteknologian sekä erilaisten avustajien ja välittäjien saatavuutta vammaisille henkilöille, muun muassa tarjoamalla niitä kohtuulliseen hintaan;
- antamalla vammaisille henkilöille ja heidän parissaan työskentelevälle asiantuntijahenkilöstölle liikumistaitoihin koulutusta;
- kannustamalla liikkumisen apuvälineitä, laitteita ja apuvälineteknologiaa tuottavia tahoja ottamaan huomioon kaikki vammaisten henkilöiden liikkumisen näkökohdat.

Euroopan unioni on hyväksynyt ja ratifioinut loppuvuodesta 2009 YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen. Yleissopimus on ensimmäinen EU:ssa hyväksytty kansainvälinen ihmisoikeussopimus. EU:n solmima kansainvälinen ihmisoikeussopimus yhdessä juridisesti sitovaksi muuttuneen Euroopan unionin perusoikeuskirjan kanssa muodostaa myös Suomelle EU:n jäsenvaltiona aiempaa vahvemman eurooppalaisen velvoitteen vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien ja perusvapauksien täysimääräiseen toteutumiseen koko Euroopassa.

Invapaikat on mitoitettu siten, että niissä mahtuu kääntymään pyörätuolilla, joten normaalit parkkipaikat eivät useimmiten sovellu liikuntavammaisille henkilöille.

Koska YK:n vammaissopimus sitoo oikeudellisesti EU:n omaa hallintokoneistoa, sopimuksen edellyttämät toimet kohdistuvat EU:n rekrytointimenettelyihin, hallintokoneiston rakennusten, EU:n virallisten verkkosivujen sekä EU:n julkaisemien virallisten dokumenttien esteettömyyteen ja saavutettavuuteen. Esimerkiksi EU-virkoihin haettaessa vammaiset hakijat on saatettava samaan asemaan kuin muut hakijat esteettömien testien, informaation sekä valintamenettelyn avulla.

EU:n kansalaisoikeuksiin kuuluvat tavaroiden, palvelujen, henkilöiden sekä pääoman vapaa liikkuvuus. YK:n vammaissopimus työkaluna tarjoaa sekä EU:lle että sen jäsenvaltioille lainsäädännöllisen esikuvan laajasta syrjintäkiellosta ja tärkeästä esteettömyysajattelusta. Tavaroiden ja palveluiden tulee olla esteettämiä, ja vammaisille henkilöille pitää taata syrjimättömästi vapaa liikkuvuus EU:n alueella.

Vammaisten henkilöiden kannalta henkilökohtainen liikkuminen EU:n sisällä on ollut pitkään sangen ongelmallista esteellisten julkisten kulkuneuvojen ja heikkojen avunsaantimahdollisuuden vuoksi. EU:n sisällä liikkuminen kuuluu kansalaisten perusvapauksiin, ja sekä EU että sen jäsenvaltiot ovat vastuussa vammaisen henkilön vapaasta liikkumisesta. EU-lainsäädännöllä on vahvistettu vammaisten henkilöiden avustamista rautateillä, linja-autoliikenteessä, laivoilla ja lentokoneissa sekä asema- ja satamarakennuksissa, ja se parantaa vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia itsenäiseen henkilökohtaiseen liikkumiseen. Tämä toteutuu sillä edellytyksellä, että liikkumista helpottavien säädösten soveltamisrajauksia ei sovelleta turhan tiukasti ja syrjivästi vammaisen henkilön oikeudet sivuuttavalla tavalla esimerkiksi kuljettamisesta kieltäytymällä.

EU:n perusvapauksina pidettävät palvelujen ja tavaroiden vapaa liikkuvuus liittyy selkeästi vammaisen henkilöiden henkilökohtaiseen liikkumiseen, koska esteettömät ja saavutettavat apuvälineet ja niiden käytön opastus tulee toteuttaa koko EU:n alueella. Uuden EU:n vammaisstrategian tarkoituksena on muun mu-

assa, että vammainen henkilö voi ostaa tai hankkia itselleen sopivan ja esteettömän apuvälineen mistä tahansa EU-valtiosta. Tämä lisää kilpailua ja laskee kulluttajahintoja. Edellytyksenä on kuitenkin myös EU:n vammaisstrategiassa mainitun eurooppalaisen esteettömyyslain säätäminen EU:n alueella. Lainsäädäntötoimilla odotetaan olevan merkittävää vaikutusta Euroopan talouteen, koska esimerkiksi joidenkin arvioiden mukaan pyörätuolien sekä liikkumisen apuvälineiden EU-markkinoiden vuotuinen arvo liikkuu 2-5 miljardin euron välillä.

EU on ollut pitkään talousliitto, ja sosiaaliturvaan liittyvät edut ovat olleet riippuvaisia henkilön työntekijätatuksesta siten, että sosiaalietuisuuksia ovat saaneet työntekijän perhe. Fyysisesti vammaisen henkilön on aiemmin ollut vaikea lähteä töihin toiseen jäsenvaltioon, koska henkilökohtaisen avun siirrettävyys jäsenvaltioiden kesken on ollut huono. Tähän odotetaan kuitenkin parannuksia. Myös vammaisten pysäköintiluvan vastavuoroisella tunnustamisella uskotaan olevan vaikutuksia liikuntarajoitteisten henkilöiden mahdollisuuksiin liikkua henkilökohtaisesti Euroopan unionissa.

3.8 Oikeus terveyteen ja kuntoutukseen

Vammaisella henkilöllä on oikeus terveyteen ja saatuttaviin terveyspalveluihin yhdenvertaisesti muun väestön kanssa. Vaikka Suomen vammaispalvelulaki ei erottele vamman tai sairauden käsitteitä toisistaan, tässä yhteydessä voidaan tämä erottelu tehdä. Vammaispalvelulain soveltamiskäytännössä sairautta on tosin arvioitu sairauden ja pitkäaikaissairauden valossa. YK:n vammaissovituksessa ei mainita sairautta sinänsä, mutta vammaisuus on määritelty pitkäaikaiseksi olotilaksi. Sairaus nähdään siten ohimenevänä tilana, mikä ei aiheuta pysyvää toimintarajoitetta. Vammainen henkilö voi olla ”perusterve” tai sairas siinä missä muutkin. Sosiaali- ja terveyshuollossa kiinnitetään helposti liikaa huomiota vain yhteen henkilön vammaisuudesta aiheutu-

vaan toimintarajoitteeseen, kuten mielenterveysongelmaan. Tällöin muut toimintarajoitteet, kuten saman henkilön samanaikaisesta liikuntarajoitteesta aiheutuva tarpeeseen vastaaminen uhkaa jäädä huomioimattamatta.

Eduskunnan oikeusasiamies on ottanut kantaa vaikeavammaisen hoidon epäämiseen liittyvään ohjeeseen sairauenhoidon sektorilla. Myös YK:n vammaissovitus ehdottomasti kieltää tällaiset syrjivät ohjeet. Tämä liittyy asenteellisuuteen ja on yhteydessä siihen, että terveydenhuoltopalveluissa ei maassamme kuunnella vammaista henkilöä itseään riittävän tarkasti. Vammaisen henkilön kertomus muusta sairaudesta tulkitaan helposti olevan jotenkin yhteydessä alkuperäiseen vammaan tai jopa mielenterveysongelmaan. YK:n vammaissovituksen terveyttä koskeva artikla 25 tulee lukea tietoisuuden edistämistä koskevan artiklan 8 kanssa ja lisätä vammaisuuden ja toimintarajoitteisuuden kohtaamisen merkitystä terveydenhoidon alaan liittyvissä koulutuksissa.

Termi ”kuntoutus” yhdistetään usein vammautuneen henkilön kuntouttamiseen ja sopeuttamiseen takaisin yhteisöön sekä toimintakyvyn palauttamiseen. Kyse on tällöin tapaturman jälkeen tapahtuvasta kuntoutusprosessista. Kuntoutus voi olla myös toimintakyvyn ylläpitämiseksi tapahtuvaa kuntoutusta, vaikkapa syntymästään asti vammaisen henkilön kohdalla tai vamman pahenemisen takia. Tällöin näkökulma liittyy esimerkiksi henkilön työkyvyn ylläpitoon.

YK:n vammaissovituksen artiklan 26 sisältämä vammaisen henkilön oikeus kuntoutukseen on merkittävä, koska vastaavaa säännöstä ei ole kirjoitettu muihin YK:n ihmisoikeussopimuksiin. Kuntoutus on terveyteen liittyvä, mutta täysin itsenäinen artikla, jossa keskeistä on vertaistuki ja moniammatillisuus osana sen yksilöllistä järjestämistapaa. Terveyden lisäksi työllisyys, koulutus ja sosiaalipalvelut ovat osana moniammatillista kuntoutusta. Suomessa ongelmakohtia on esiintynyt kuntoutusketjujen katkeamisessa, jossa akuuttivaiheen jälkeen ei ole välttämättä huolehdittu terveydenhuollon puolella vammautuneen henkilön seurannasta. Samoin kuntoutuksen apuvälineiden saatavuus ja laatu sekä yksilöllinen sopivuus on ollut vammaisen henkilön kohdalla sidoksissa hänen asuinpaikkaansa. Terveydenhuollon lainsäädäntöä ollaan tosin muuttamassa muun muassa hajanaisten kuntoutuskäytäntöjen yhdenmukaistamiseksi.

Vammainen henkilö voi olla ”perusterve” tai sairas siinä missä muutkin.

Terveys (artikla 25)

Sopimuspuolet tunnustavat, että vammaisilla henkilöillä on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Sopimuspuolet toteuttavat kaikki asianmukaiset toimet varmistaakseen sukupuolisensitiivisten terveydenhuoltopalvelujen saatavuuden vammaisille henkilöille, terveyteen liittyvä kuntoutus mukaan lukien. Sopimuspuolet erityisesti:

- a) järjestävät vammaisille henkilöille samanlaajuiset, -laatuiset ja -tasoiset maksuttomat tai kohtuuhintaiset terveydenhuoltopalvelut ja -ohjelmat kuin muille, myös seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä väestöpohjaisten kansanterveysohjelmien alalla;
- b) järjestävät ne terveydenhuoltopalvelut, joita vammaiset henkilöt tarvitsevat erityisesti vammaisuutensa vuoksi, mukaan lukien varhainen tunnistaminen ja puuttuminen tarvittaessa, sekä palvelut, joilla pyritään minimoimaan ja estämään uusia vammoja, myös lasten ja vanhusten keskuudessa;
- c) järjestävät nämä terveydenhuoltopalvelut mahdollisimman lähellä ihmisten omia yhteisöjä, myös maaseutualueilla;
- d) vaativat terveydenhuoltoalan ammattihenkilöitä järjestämään vammaisille henkilöille samanlaatuisia hoitoa kuin muille, myös vapaan ja tietoon perustuvan suostumuksen perusteella, muun muassa lisäämällä tietoisuutta vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksista, arvosta, itsemääräämisoikeudesta ja tarpeista järjestämällä koulutusta sekä saattamalla voimaan julkista ja yksityistä terveydenhuoltoa koskevat eettiset ohjeet;
- e) kieltävät vammaisten henkilöiden syrjinnän myönnettäessä sairausvakuutuksia ja henkivakuutuksia, jos kansallinen lainsäädäntö mahdollistaa henkivakuutusten myöntämisen, ja vaativat nämä vakuutukset myönnettäviksi oikeudenmukaisella ja kohtuullisella tavalla;
- f) estävät terveydenhuollon ja terveydenhuoltopalvelujen sekä ravinnon ja nesteiden syrjivän epäämisen vammaisuuden perusteella.

Suomessa uusi terveydenhuoltolaki ja siihen liittyvä lainsäädäntö ovat tuoneet uudistuksia terveydenhoitopaikan ja terveyspalvelujen valinnan vapauteen, hoidon keskittämiseen ja kuntoutuksen mahdollisen elinikäiseen seurannan mahdollistamiseen. Myös tärkeistä apuvälineistä on tullut voimaan uusi asetus, jossa säädetään vammaisille yksilöllisesti sopivien ja toistuvasti tarvittavien apuvälineiden jakokäytännöstä.

Vammaisen henkilön seksuaali- ja lisääntymisterveyden näkökulmasta Suomen sterilointilaki (24.4.1970/283) on vanhanaikainen ja edellyttää muutoksia lain 1 ja

2 §:iin. Steriloimislain mukaan henkilö voidaan steriloida hänen omasta pyynnöstään mutta myös hänen laillisen edustajan pyynnöstä, mikäli henkilö on sairauden vuoksi pysyvästi kykenemätön ymmärtämään asian merkityksen ja mikäli pakottavat syyt puoltavat toimenpidettä. Jälkimmäisessä tapauksessa edellytyksenä on se, että on syytä otaksua, että henkilön jälkeläisillä olisi tai heille kehittyisi vaikea sairaus tai ruumiinvika tai kun henkilön oma sairaus rajoittaa hänen kykyään hoitaa lapsia. Luvan antaisi tällöin sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto eli Valvira. Tämä mahdollistaa sen, että järjestelmälähtöinen näkökulma ohittaa vammais- ja asiakasnäkökulman.

YK:n vammaissopimuksen 23 artiklan selvän sanamuodon mukaan vammaisella henkilöllä on oikeus päättää lastensa määrästä ja ennen kaikkea saada tietoa lisääntymisterveydestä ja saada perhesuunnitteluvalistusta. Tämän tiedon tulee olla vammaisen henkilön saavutettavissa ja perhesuunnitteluvalistuskurssille pääsyn esteetöntä. Yleissopimuksen mukaan vammaisilla henkilöillä on oikeus säilyttää hedelmällisyytensä, minkä nojalla on syytä harkita sterilointilain muuttamista.

Kuntoutus (artikla 26)

1. Sopimuspuolet toteuttavat tehokkaat ja asianmukaiset toimet muun muassa vertaistuen avulla, jotta vammaiset henkilöt voisivat saavuttaa ja säilyttää mahdollisimman suuren itsenäisyyden, täysimääräiset ruumiilliset, henkiset, sosiaaliset ja ammatilliset kyvyt sekä täysimääräisen osallisuuden ja osallistumisen kaikilla elämäalueilla. Tätä varten sopimuspuolet järjestävät, vahvistavat ja lisäävät laaja-alaisia kuntoutuspalveluja ja -ohjelmia erityisesti terveyden, työllisyyden, koulutuksen ja sosiaalipalvelujen aloilla siten, että:

- a) nämä palvelut ja ohjelmat aloitetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja ne perustuvat yksilöllisten tarpeiden ja vahvuuksien monialaiseen arviointiin;
- b) näillä palveluilla ja ohjelmilla tuetaan osallistumista ja osallisuutta yhteisöön ja kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin ja ne ovat vapaaehtoisia ja vammaisten henkilöiden saatavilla mahdollisimman lähellä heidän omia yhteisöjään, myös maaseutualueilla.

2. Sopimuspuolet edistävät kuntoutuspalveluissa työskentelevien ammattihenkilöiden ja henkilöstön perus- ja jatkokoulutuksen kehittämistä.

3. Sopimuspuolet edistävät vammaisille henkilöille tarjottujen kuntoutukseen liittyvien apuvälineiden ja apuvälineteknologian saatavuutta, tuntemusta ja käyttöä.

3.9 Oikeus työhön

YK:n vammaissopimuksen artikla 27 koskee vammaisten ihmisten työtä ja työllistymistä. Artiklan tarkoituksena on varmistaa vammaisten henkilöiden tehokas osallistuminen työhön ja avoimille sekä inklusiivisille työmarkkinoille, jotka ovat vammaisten saavutettavissa. *Inklusion* voi ymmärtää juuri vammaisten henkilöiden oikeutena osallisuuteen yhteiskunnassa. Artikla antaa suojaa vammaisen henkilön syrjinnältä työelämässä ja varmistaa, että työpaikat tehdään vammaisille työntekijöille esteettömiksi kohtuullisten mukautusten keinoin. Yleissopimuksen 2 artiklan määritelmäsäännöksen mukaan kohtuullisten mukautusten tekemättä jättäminen on sopimuksessa tarkoitettua syrjintää. Lisäksi artikla 27 sääntelee muun muassa vammaisten työntekijöiden suojasta oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työoloihin sekä kannustaa vammaisia henkilöitä yrittäjiksi. YK:n vammaissopimuksen johdanto-osan kohta m) korostaakin vammaisten henkilöiden arvokasta panosta yhteisön yleiseen hyvinvointiin ja monimuotoisuuteen.

Vammaisen henkilön oikeus työhön vahvistaa oikeutta itsenäiseen elämään ja osallisuuteen yhteisössä merkittävällä tavalla. Työn tekeminen ja työmarkkinoille pääsy antavat taloudellista turvaa ja vähentävät köyhyysriskiä, mutta ehkäisee samalla myös syrjäytymistä. Syntymästään saakka vammainen henkilö joutuu useimmiten turvautumaan erilaisiin tukiin, joiden taso on palkkatasoa merkittävästi pienempi.

YK:n vammaisia ihmisiä koskeva yleissopimus

Työ ja työllistyminen (artikla 27)

1. Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa; tähän sisältyvät oikeus mahdollisuuteen ansaita elantonsa vapaasti valitsemallaan tai työmarkkinoilla hyväksytyllä työllä sekä työympäristö, joka on avoin, osallistava ja vammaisten henkilöiden saavutettavissa. Sopimuspuolet turvaavat työnteko-oikeuden toteutumisen ja edistävät sitä, myös niiden osalta, jotka vammautuvat palvelussuhteen aikana, toteuttamalla myös lainsäädännön avulla asianmukaisia toimia, joiden tarkoituksena on muun muassa:

- kieltää syrjintä vammaisuuden perusteella kaikissa kaikissa palvelussuhteen muotoja koskevissa asioissa, muun muassa palvelukseen ottamisen ja palvelussuhteen ehtoja, palvelussuhteen jatkumista, urala etenemistä sekä turvallisia ja terveellisiä työoloja koskevissa asioissa;
- suojella vammaisten henkilöiden oikeuksia oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työoloihin yhdenvertaisesti muiden kanssa, mukaan lukien yhdenvertaiset mahdollisuudet ja sama palkka samanarvoises-

ta työstä, turvalliset ja terveelliset työolot, mukaan luettuna suojelu häirinnältä, sekä epäkohtiin puuttuminen;

- varmistaa, että vammaiset henkilöt pystyvät käyttämään oikeuttaan ammattiyhdistystoimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa;
- mahdollistaa vammaisille henkilöille yleisten teknisten ja ammatinvalintaan liittyvien neuvontaohjelmien, työhönsijoittamispalvelujen sekä ammatillisen koulutuksen ja jatkokoulutuksen tehokas saatavuus;
- edistää vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia työllistyä ja edetä urallaan työmarkkinoilla sekä heidän avustamistaan työn löytämisessä, saamisessa ja säilyttämisessä sekä työhön palaamisessa;
- edistää mahdollisuuksia itsenäiseen elinkeinonharjoittamiseen, yrittäjyyteen, osuuskuntien kehittämiseen ja oman yritystoiminnan aloittamiseen;
- työllistää vammaisia henkilöitä julkisella sektorilla;
- edistää vammaisten henkilöiden työllisyyttä yksityisellä sektorilla asianmukaisilla menettelytavoilla ja toimilla, joihin voi sisältyä tasa-arvoistavia toimenpiteitä, kannustimia ja muita toimia;
- varmistaa, että vammaisia henkilöitä varten tehdään työpaikoilla kohtuulliset mukautukset;
- edistää vammaisten henkilöiden työkokemuksen hankkimista avoimilla työmarkkinoilla;
- edistää vammaisten henkilöiden ammatillisen koulutuksen, työn säilyttämisen ja työhönpaluu ohjelmia.

2. Sopimuspuolet varmistavat, ettei vammaisia henkilöitä pidetä orjuudessa tai orjuuden kaltaisessa pakko-työssä ja että heitä suojellaan yhdenvertaisesti muiden kanssa pakkotyöltä ja muulta pakolliselta työltä.

Määritelmä (artikla 2):

Kohtuullinen mukauttaminen tarkoittaa tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta, ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa.

YK:n vammaissopimus kieltää kaikki vammaisen henkilön syrjinnän muodot. Kohtuullisten mukautusten laiminlyönti on sopimusmääräysten vastaista vammaisen henkilön syrjintää.

Vammaisen henkilön oikeus työhön vahvistaa oikeutta itsenäiseen elämään ja osallisuuteen yhteisössä merkittävällä tavalla.

3.9.1 Vammaisten henkilöiden työllistyminen Suomen lainsäädännössä

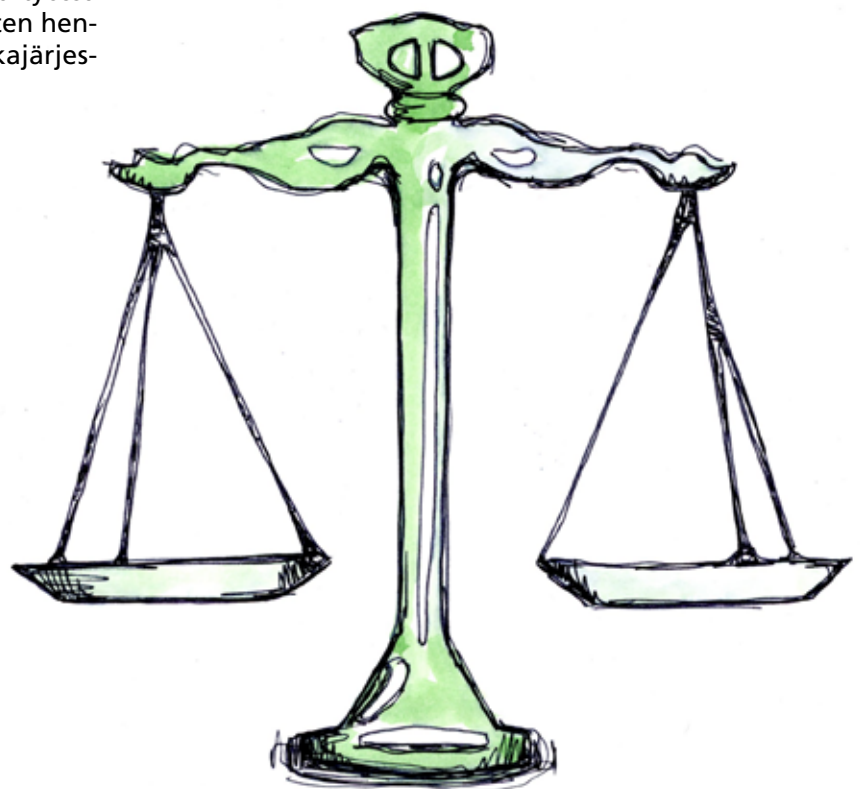
Suomen lainsäädännössä on kirjoitettu joitakin vammaisten henkilöiden työllistymistä ja työssä pysymistä mahdollistavia säännöksiä. Työturvallisuuslaissa työnantajalla on säädetty velvollisuus ottaa työsuhteessa olevan vammaisen henkilökohtaiset edellytykset huomioon työympäristön suunnittelussa sellaiseksi, että työn tekeminen on mahdollista vammaiselle henkilölle tarvittaessa erityisten toimenpiteiden avulla (8 § ja 12 §).

Vammaisen henkilön arvokkaan oman työpanoksen antaminen ja osallisuus avoimille työmarkkinoille on mahdollista, mikäli työnantaja toteuttaa asianmukaiset ja vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden mukaiset tilannekohtaiset toimenpiteet. Yhdenvertaisuuslaissa (20.1.2004/21, 5 §) on säädetty työnantajan velvollisuudeksi ryhtyä tarvittaessa kohtuullisiin toimiin vammaisen henkilön työhön tai koulutukseen pääsemiseksi, työssä selviämiseksi ja työuralla etenemiseksi. Säännöksen perusteella edellytetään vammaisuuteen liittyvien esteiden tunnistamista ja niiden poistamista kohtuullisin järjestelyin, jotta vammaiset henkilöt voivat suoriutua olennaisista työtehtävistä. Kohtuullisuutta arvioidaan toimista aiheutuvien kustannusten ja työnantajan taloudellisen aseman, kuten yrityksen koon mukaan sekä mahdollisuuden saada julkisista varoista tähän tukea. Edellä mainitun yhdenvertaisuuslain esitöiden eli perustelujen mukaan asianmukaiset järjestelyt vammaisen henkilön työllistämiseksi ja työssä selviytymisen tueksi pitävät sisällään vammaisten henkilöiden työolot ja työn organisoinnin, työaikajärjes-

telyt, työmenetelmät, apuvälineet sekä koulutuksen ja työtä koskevan opastuksen järjestämisen yksilöllisten tarpeiden mukaan.

Vammaisen henkilön työllistymisen konkreettiseksi edistämiseksi työnantaja voi hakea työolosuhteiden järjestelytukea. Kyse on rahallinen tukimuoto, josta on säädetty valtioneuvoston asetuksessa julkiseen työvoimapalveluun kuuluvista etuisuuksista (30.12.2002/1346). Tuen määrä vuonna 2010 oli 2500 euroa lievävammaiselle ja 3500 euroa vaikeavammaiselle. Julkisella tuella voidaan tehdä kohtuullisia mukautuksia vammaisen henkilön työpaikalla työkoneisiin, -välineisiin tai -menetelmiin. Myös toisen työntekijän antamaa apua voidaan hyvittää. Ongelmaksi työolosuhteiden järjestelytuen käytössä on se, että kovin moni työnantaja ei tiedä järjestelmästä mitään ja se heikentää vammaisten henkilöiden asemaa jo työnhakuvaiheessa. Työolosuhteiden järjestelytuki on täysin vapaaehtoista ja jopa työnantajavetoinen järjestelmä, johon liittyy myös viranomaisten suorittamaa tarpeen arviointia, kuten työterveyshuollon ja työsuojelun asiantuntijoiden kuulemisvelvollisuus. Asetuksessa luonnehditaan vammaista henkilöä "vajaakuntoiseksi", mikä on täysin ristiriidassa YK:n vammaissopimuksen hengen ja tarkoituksen kanssa. Syksyllä 2010 julkaistun valtakunnallisen vammaispoliittisen ohjelman mukaan "vajaakuntoinen"-määritelmä tullaan poistamaan lainsäädännöstä viimeistään 2015 mennessä vammaista henkilöä syrjivänä ja leimaavana.

Työnantajalla on säädetty velvollisuus ottaa työsuhteessa olevan vammaisen henkilökohtaiset edellytykset huomioon

3.9.2 Vammaisen kohtaamat esteet työnteolle – työpaikka esteettömäksi

Seuraavaksi esitetään joitain argumentteja siitä, mitkä tekijät haittaavat vammaisen henkilön työllistymistä ja mitkä tekijät edistävät sitä. Kyse on varsin konkreettisesti ratkaisumahdollisuuksien kuvaamisesta.

Esteellinen työpaikka:

- Työpaikkojen, kuten rakennusten, toimitilojen ja ruokaloiden fyysiset esteet aiheuttavat haittaa vammaiselle työpaikalla liikkumisen ja toimimisen suhteen.
- Esteelliset kulkuvälineet estävät vammaisen työpaikalle siirtymisen.
- Lainsäädäntö ja toimintatavat estävät vammaisten toimimisen tietyissä ammateissa tai eivät suojele riittävän tehokkaasti vammaisia henkilöitä työpaikoilla.
- Esteettömän ja saavutettavan tiedon puuttuminen vapaista työtehtävistä tai työmahdollisuuksista vaikeuttavat vammaisen henkilön urakehitystä.
- Työpaikkojen viestinnälliset esteet voivat haitata työnteoa.
- Vammaista työntekijää muiden työntekijöiden syrjivät asenteet ja ennakkoluulot voivat johtaa työpaikkakiusaamiseen vamman perusteella.
- Kohtuullisten mukautusten laiminlyönti tai niiden saamisen ajallinen ulottuvuus voi venähtää turhan pitkäksi esim. (HS 11.12.2009) pyörätuolinkäyttäjä ei voinut kelata henkilöstöruokalaan portaiden takia, joten hän ei jäänyt odottamaan luiskan valmistumista vaan vaihtoi toiseen yritykseen.
- Työpaikoilla annettava koulutus voi valikoitua henkilön mukaan.
- Työpaikoilla virkistystoiminta voi olla esteellistä tai se järjestetään esteellisessä paikassa.
- Sopivan ammattikoulutuksen puute eli vammaisen kouluttautuminen "väärälle alalle" voi haitata työllistymistä.

Esteetön työpaikka:

- Tavoitteena on toimivan esteettömyysketjun luominen – esteetön asunto ja lähiympäristö, kulkuväline ja informaation saavutettavuus sekä asemalaiturin esteettömyys, työpaikan rakennuksen esteettömyys sekä työhön liittyvän informaation saavutettavuus ja oikea-aikaisuus eli Design for All (kaikille sopiva suunnittelu).
- Kohtuulliseen mukautukseen työpaikalla kuuluu tarvittaessa mm. luiskat, kynnysten madaltaminen, työpisteen tason laskeminen, työvälineiden saavutettavuus, oviaukkojen leventäminen, tietokoneohjelmien ja tiedostojen saavutettavuus, ympäristön hahmottamisen helppous värein ja äänin, opastekstein pistekirjoituksella, saniteettitilojen ja hissien soveltuvuus pyörätuolinkäyttäjälle esim. ovien leveys ja korkeus sekä tilaa kääntyä hissikorissa, painikkeiden korkeus, työpisteessä riittävät tilat apuvälineille ja henkilökohtaiselle avustajalle.
- Työsuojelun valvontaviranomaisten valvonnan tehostaminen vammaisiin työnhakijoihin ja työntekijöihin sekä työvoimaneuvojien koulutus vammaisuuden kohtaamisesta.
- Tiedonvälityksen saavutettavuus on toteutettava teknisesti ja henkilökohtaisesti.
- Asenteiden kitkeminen alkaa jo päiväkodissa ja vammaisten arvokkaan panoksen esiin nostaminen sekä näkyvyys työelämässä että mediassa – yritysten ja julkisyhteisöjen hyvät käytännöt on nostettava esiin, kuten kaupunkien vammaisohjelmat, joissa luvataan vammaisille koulutusta ja työtä.
- Vammaisille yhdenvertaiset oikeudet työhön liittyvään jatkokoulutukseen ja tietojen ylläpitämiseen on toteutettava.
- Vammaiset on otettava mukaan myös työntekijöiden vapaa-ajalle ja virkistystoiminnan suunnitteluun.
- Sopivan ammattikoulutuksen puute vs. ammattitaito sopivalla alalla, mahdollinen korkeakoulututkin-to ja kielitaito edesauttaa työpaikan löytymistä.
- Työolosuhteiden järjestelytuen aiempaa tehokkaampi hakeminen ja käyttö vammaisen henkilön työllistämisen edistämiseksi.

4 YK:N VAMMAISTEN HENKILÖIDEN OIKEUKSIA KOSKEVAN SOPIMUKSEN KANSALLINEN TÄYTÄNTÖÖNPANO

4.1 Valvontamekanismi

Jotta YK:n vammaissopimuksen sisältämät ihmisoikeudet toteutuisivat täysimääräisesti käytännössä Suomessa, tulee perustaa kansallinen valvontamekanismi. YK:n vammaissopimuksen valvontamekanismi jakautuu sekä kansainväliseen että kansalliseen järjestelmään.

Kansainvälisen valvontamekanismin osalta voidaan lyhyesti todeta, että sopimuksen hyväksyneiden valtioiden on määräajoin raportoitava vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisesta valtiossa YK:n vammaissopimusta valvovalle kansainväliselle komitealle. Komitea käsittelee tietyn edellytyksin myös yksittäisen henkilön tai häntä edustavan järjestön tekemiä valituksia ihmisoikeusloukkauksista ja voi antaa huomautuksen sopimusmääräyksen vastaisesta toiminnasta.

Kansallisen valvontamekanismiin liittyy kolme toisiinsa sidoksissa olevaa asiakokonaisuutta. Vasta tehokas seuranta- ja valvontamekanismin luominen tai sen nimittäminen edesauttaa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista.

Ensinnäkin sopimuksen hyväksyneen valtion on perustettava yksi tai useampi yhteystaho yleissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa varten. Kansallisella täytäntöönpanolla tarkoitetaan sopimuksen saattamista osaksi valtion omaa oikeusjärjestelmää. Yhteystahojen rooli on olla aktiivinen vammaisten oikeuksien ja vammaispolitiikan toteuttaja. Tämän lisäksi yhteystahon puitteissa yleissopimus edellyttää koordinaatiojärjestelmän perustamista helpottamaan kansalliseen täytäntöönpanoon liittyvää toimintaa eri aloilla ja tasoilla. Koordinaatiojärjestelmä on luonteeltaan neutraali keskustelufoorumi keskustelua ja päätöksentekoa varten.

Toiseksi sopimuksen hyväksyneen valtion on perustettava tai nimittävä riippumaton ja itsenäinen kansallinen elin, jonka avulla *edistetään, suojellaan ja seurataan* YK:n vammaissopimuksen täytäntöönpanoa. Edistäminen tarkoittaa ohjausta, neuvontaa ja koulutusta vammaisten ihmisoikeuksista. Suojelu merkitsee yksilöllisen avun ja ohjauksen antamista vammaiselle henkilölle hänen yksilövalitusasiassa. Sopimuksen

Vasta tehokas seuranta- ja valvontamekanismin luominen tai sen nimittäminen edesauttaa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista.

mukaisen suojelun varmistaminen edellyttäisi myös tehokkaan ihmisoikeusloukkauksen hyvitysjärjestelmän perustamista maahamme. Seuranta tarkoittaa sen valvomista, että valtio toteuttaa tehokkaasti sen sopimusvelvoitteensa.

Kolmanneksi kansalaisyhteiskunta eli vammaiset henkilöt itse ja vammaisjärjestöt on otettava mukaan kansalliseen YK:n vammaissopimuksen valvontamenettelyyn. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että vammaisia henkilöitä on nimitettävä edellä mainittuihin sopimuksen täytäntöönpanoelimiin ja hyödynnettävä heidän asiantuntijuuttaan kaikissa vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksiin liittyvissä kysymyksissä. Lisäksi merkittävänä seikkana voidaan pitää sitä, että YK:n vammaissopimus asettaa valtiolle yleisen velvoitteen neuvotella vammaisten henkilöiden ja heitä edustavien järjestöjen kanssa kaikissa heitä koskevissa kysymyksissä.

4.2 YK:n yleissopimuksen hidas täytäntöönpano Suomen ongelmana

YK:n vammaissopimusta on valmisteltu jo 2000-luvun alusta lähtien, ja se tuli kansainvälisesti voimaan 3.5.2008. Suomi allekirjoitti ensimmäisten valtioiden joukossa 30.3.2007 yleissopimuksen ja sen yksilövalituksen mahdollistavan valinnaisen pöytäkirjan, mutta ei ole vielä sitä ratifioinut. Kansainvälinen voimaantulo ja sen asettama velvoite ei ole kuitenkaan vaikuttanut Suomen nopeuteen ratifioida sopimus. Allekirjoituksellaan Suomi on kuitenkin sitoutunut noudattamaan sopimuksen henkeä eikä sen tarkoitusta vastamatonta lainsäädäntöä voida enää säätää. Allekirjoitus on luonut siten moraalisen velvoitteen.

Valtakunnallisen vammaispoliittisen ohjelman eli VAMPO:n toimenpiteiden kärjen muodostaa YK:n vammaissopimuksen kansallisen toimeenpanon edistäminen mm. säädösmuutosten valmistelulla, mutta myös asenteisiin vaikuttamalla vammaisnäkökulman tuomiseksi osana ihmisoikeuskysymystä. VAMPO:on liittyy eräs ongelmakohta. Ohjelmasta käy ilmi, että aikajänne vuosista 2007–2011 yleissopimuksen ratifioimiselle on siirtynyt vuosiksi 2011–2016.

Ratifiointiprosessin aikataulu ei ole kuitenkaan pelkästään

sidoksissa lainsäädäntömuutoksiin, jotta kansallinen lainsäädäntö vastaisi YK:n vammaissopimusmääräyksiä. Kyse on lainsäädäntötekniikasta, joka liittyy oikeusjärjestelmäämme. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset eivät ole osa voimassa olevaa lainsäädäntöä ennen kuin ne saatetaan kansallisella lailla tai täytäntöönpanoasetuksella sitovasti osaksi oikeusjärjestelmää. On loogista edellyttää, että kansallinen lainsäädäntö on silloin juridisesti moitteeton suhteessa kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen vastaaviin määräyksiin.

Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuksien täysimääräisen toteutumisen kannalta on ongelmallista Suomen hidas ratifiointiprosessi. Mikäli esimerkiksi EU:n päätöksentekojärjestelmän puitteissa kehitetään YK:n vammaissopimusmääräykset täyttäviä esteettömyysstandardeja, ne eivät välttämättä tule Suomessa sitovasti voimaan, koska Suomi ei ole pannut täytäntöön yleissopimusta kansallisesti.

LÄHTEET

HUMAN RIGHTS YES! Action and Advocacy on the Rights of Person with Disability: University of Minnesota, Human Rights Center, 2007, suomenkielinen **Sarianna Mankin** tekemä ja **Juha-Pekka Konttisen** toimittama käännös: **Ihmisoikeudet. Kyllä! Tekoja vammaisten ihmisoikeuksien puolesta**, Vammaisten Ihmisoikeuskeskus VIKE 2010

Justander, Pirkko: Invalidiliiton köyhyysohjelma Tullaan toimeen? – elämyksiä kansaneläkkeellä, 2010

Petman, Jarna: Perus- ja ihmisoikeudet Euroopan integraatiossa – Suomen kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet, HAUS Kehittämiskeskus Oy, 2.6.2009

Peutere, Laura: Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2009 - Poliisiammattikoulun raportti 88/2010

Tuori, Kaarlo: Kommenttipuheenvuoro Vammaisten Ihmisoikeudet Asumisessa eli VIA – seminaarissa, 17.11.2011

Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010-2015 –Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, julkaisu 2010:4

Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle Suomen ihmisoikeuspolitiikasta 2009, Ulkoasiainministeriö

VERKKOLÄHTEET

Suomenkielinen virallinen käännös on saatavissa nettiosoitteessa:

<http://www.vane.to/>

-> vammaisia koskevaa lainsäädäntöä

-> YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus, pdf-tiedosto (EU:n virallinen lehti, sivu 35)

STM:n nettisivuilta **selkokielisenä versiona:**

<http://www.stm.fi/>

-> julkaisut

-> esitteitä-sarja

-> 2007:4 Vammaisia tulee kohdella samalla tavalla kuin muita ihmisiä PDF

YK:n nettisivuilla **alkuperäiskielellä:**

<http://www.un.org/disabilities/>

Muistiinpanoja

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

Muistiinpanoja

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

Invalidiliitto ry / Invalidförbundet rf

Mannerheimintie 107 / Mannerheimvägen 107, FI-00280 Helsinki / Helsingfors, Finland

Puh. / Tel. +358 9 613 191, faksi / telefax +358 9 146 1443 www.invalidiliitto.fi

TEHTÄVÄT

3.1 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Harjoitus 1. Arvioikaa kuvitteellista tapausta syrjintäkiellon valossa ja perustelkaa vastauksenne.

Kaksi avioliitossa olevaa ja työssäkäyvää aikuista haluavat adoptoida lapsen. Nainen on alaraajoista pysyvästi halvaantunut joitain vuosia sitten. Valtiollinen taho on vastuussa adoptioon liittyvän neuvonnan järjestämisestä. Adoptiosta vastaava virkamies suhtautuu kuitenkin epäileväisesti pariskunnan mahdollisuuteen selviytyä lapsen hoidosta. Lopulta päätös adoptiosta on kielteinen.

Harjoitus 2. Arvioikaa oheista tapausta syrjintäkiellon valossa ja perustelkaa vastauksenne.

Pyörätuolia käyttävä opiskelija on päässyt opiskelemaan haluamaansa oppilaitokseen. Ensimmäisenä päivänä oppilaitoksessa hän havaitsee, ettei hän voi päästä kirjastoon ja tietokonealueeseen portaiden takia. Mitään muuta kulkureittiä sinne ei ole tehty. Hän ei tavoita oppilaitoksen rehtoria. Lopulta hän saa yhteyden opetusviranomaisiin. Eräs virkamies on sitä mieltä, että opiskelija voisi hakeutua toiseen esteettömään oppilaitokseen tai voisi käyttää kunnan kirjastoa sen sijaan, että kävisi hankkimassa tietoa oppilaitoksen kirjastossa.

3.2 Esteettömyys ja saavutettavuus

Harjoitus 3. Arvioikaa seuraavaa tapausta esteettömyysartiklan nojalla ja perustelkaa vastauksenne.

Kunnan alueen joukkoliikenne ei ole aivan esteetöntä ja erään sähköpyörätuolin käyttäjän jouduttua onnettomuuteen linja-auton luiskan rikkouduttua päätettiin, ettei sähköpyörätuolinkäyttäjän turvallisuutta voida enää linja-autoissa taata, joten heidän oikeutensa käyttää linja-autoa estettiin.

Harjoitus 4. Mitä rakennetun ympäristön esteettömyys tarkoittaa erilaisten vammaryhmien kannalta tarkasteltuna, ja mitä esteettömyyttä edistäviä käytännön toimia keksitte esteettömyysartiklan valossa?

3.3 Vammaiset naiset ja vammaiset lapset

Harjoitus 5. Miettikää, mihin konkreettisiin toimiin valtion ja viranomaisten tulee ryhtyä YK:n vammaissopimuksen määräysten nojalla, jotta voitaisiin poistaa naisia ja tyttöjä sekä poikia koskevan syrjivään kohteluun vaikuttavat lainsäädännölliset ja käytännössä havaitut esteet? Pohtikaa myös ryhmässä vammaisen naisen asemaa vallitsevan kulttuurin näkökulmasta? Millaisia epäkohtia hahmotatte, miten ja millaisin keinoin ne voidaan voittaa?

Harjoitus 6. Arvioikaa seuraavaa tapausta vammaisia lapsia koskevan YK:n vammaissopimuksen 7 artiklan nojalla ja perustelkaa vastauksenne?

12 -vuotias poika oli vammautunut polkupyöräonnettomuudessa ja saanut päähänsä kuntoutusta vaativan aivovaurion, koska hän ei ollut käyttänyt pyöräilykypärää. Tällä hetkellä akuutti sairaanhoitovaihe alkaa olla ohi ja on aika päättää kuntoutuksesta sitä koskevissa hoitoneuvotteluissa. Hänen vanhempansa ovat eronneet vähän aikaa sitten ja muuttaneet eri paikkakunnille pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Paikalle saapuu avioerosta toipumassa oleva äiti, joka on sitä mieltä, että pojan toipumista edesauttaa vain äidin luona asuminen eikä poika tarvitsisi välttämättä kuntoutusta lainkaan. Isä puolestaan esittää näkemyksen, jonka mukaan hänen uuden kotipaikkakuntansa kuntoutuslaitos hoitaa kaikenlaisia tapauksia ja hänen poikansa voitaisiin sijoittaa sinne, koska kuntoutuslaitos sijaitsee vain kivenheiton päässä isän työpaikasta. Lääkärit esittävät sitä vastoin, että Käpylän kuntoutuskeskus Synapsia lukeutuu maan parhaimpiin aivovammojen kuntoutukseen erikoistuneisiin kuntoutuslaitoksiin. Vain hieman ennen vammautumistaan poika oli esittänyt toiveen asumisestaan äitinsä luona lapsen tapaamis- ja huoltoa koskevassa neuvottelussa, jossa päädyttiin yhteishuoltajuuteen.

3.4 Oikeus osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään

Harjoitus 7. Laatikaa yhdessä konkreettinen toimintasuunnitelma jonkun YK:n vammaissopimuksessa mainitun ihmisoikeuden eteenpäin viemiseksi? Miten lobbatisitte sitä esimerkiksi kansanedustajalle?

Harjoitus 8. Millaisia esteitä havaitsette yhteiskunnassa vaikeuttamassa vammaisten henkilöiden osallistumisessa politiikkaan joko äänestäjänä tai ryhmän edustajana?

3.5 Oikeus elämään, vapauteen ja suojeluun vaaratilanteissa

Harjoitus 9. Pohtikaa ryhmässä, miten erilaiset turvallisuusmääräykset vaikuttavat vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden toteutumiseen käytännössä?

Harjoitus 10. Eritelkää ryhmässä edellä esitetyn perusteella, millaisia epäkohtia liittyy kansalliseen lainsäädäntöön ja käytäntöihin, jotka estävät tai rajoittavat vammaisen henkilön oikeutta elämään, vapauteen ja turvallisuuteen vaaratilanteissa?

3.6 Oikeus itsenäiseen ja ihmisarvoiseen elämään

Harjoitus 11. Pohtikaa ryhmässä seuraavaa tapausta

Kunnan viranomaisena oli ehdottanut vaikeavammaiselle henkilölle muuttoa toiseen pienempään asuntoon, koska se olisi halvempi ratkaisu kunnan näkökulmasta tarkasteltuna. Nykyinen asunto oli iso ja siinä oli korkeampi vuokra kuin esitetyssä uudessa asunnossa. Vaikeavammaisen henkilö tarvitsee tilaa, koska hän käyttää liikunnan apuvälineenä sähköpyörätuolia ja hänellä on apunaan henkilökohtainen avustaja.

Harjoitus 12. Ihmisarvoisen elämän perusedellytyksiin luetaan yleensä muutakin kuin vain biologiselle olemassaololle välttämättömien perushyödykkeiden käyttämistä. Kysymys kuuluu, vastaavatko seuraavaksi esitettävät tapausesimerkit 1-3 YK:n vammaissopimuksen 28 artiklan mukaisen ihmisarvoisen elämän edellytyksiä? Tapausesimerkit Invalidiliiton köyhyysohjelmasta 2010.

1. Nainen 47 vuotta, elää yhdessä aikuistuvan lapsen kanssa: "Nälässä ei olla, mutta hyvin yksipuolistahan se ravinto on ja kehnommaksi vain menee, kun elatusapu loppuu. Sitten syömme vain kaurapuuroa".

2. Nainen 63 vuotta: "Kengistä ja sukista on aina puute. Niihin raha ei riitä. On kolmet kengät, jotka kestävät 3-15 vuotta, huonokuntoisia, liian painavia, sopimattomia".

3. Mies 52 vuotta: "Tarvitsen ympärivuorokautisen avun, asun asumisyksikössä. Kansaneläke ja hoitotuki 845,95 euroa/kk, asumistuki 345,40 euroa, vuokra 600 euroa sis. vesi. Sosiaalityöntekijä toimeentulotukiasiassa kehotti vaihtamaan niin kalliin asunnon halvempaan. Vastataan: Missä niitä olisi?"

3.7 Henkilökohtainen liikkuminen

Harjoitus 13. Pohtikaa ryhmässä, miten auto liikkumisen apuvälineenä edistää henkilökohtaisen liikkumisen toteutumista vammaisen henkilön arjessa?

Harjoitus 14. Pohtikaa ryhmässä seuraavaa tapausta henkilökohtaisen liikkumisen näkökulmasta.

Kunta on suunnitellut ottavansa käyttöönsä täysin esteettömän paikallisen joukkoliikenteen strategian ja kahden vuoden kuluessa on tarkoitus luoda esteetön linja-autoliikenne kunnan alueelle ja lähikuntiin. Paikallinen vammaisneuvosto on antanut strategialuonnoksesta ensimmäisen lausunnon ja pitänyt esitystä pääosin kannatettavana, mutta haluaa lausunnossaan kiinnittää huomiota siihen, että vaikeavammaisille henkilöillä olisi jatkossakin oikeus vammaispalvelulain mukaisiin kuljetuspalveluihin.

3.8 Oikeus terveyteen ja kuntoutukseen

Harjoitus 15. Mitä esteitä havaitsette käsikirjan tekstin ja siihen liittyvien artiklojen perusteella vammaisten oikeudelle hyvään ja laadukkaaseen terveydenhoitoon yhdenvertaisesti muiden kanssa?

Harjoitus 16. Mieltikää ryhmässä, mitä konkreettisia vaikutuksia vammaiselle henkilölle koituu liian varhain tehdystä kuntoutuksen lopettamis päätöksestä? Luetelkaa, mitä YK:n vammaissopimuksen turvaamia ihmisoikeuksia menetetään samalla.

3.9 Oikeus työhön

Harjoitus 17. Onko olemassa joitakin yhteiskunnallisia rakenteellisia tai asenteellisia syitä, jotka estävät vammaista henkilöä osallistumasta työntekoon avoimilla työmarkkinoilla?

Harjoitus 18. Mitä kohtuullisen mukautuksen keinoja ja toimenpiteitä voidaan työnantajalta edellyttää, jotta vammaisen henkilö voi aidosti antaa työpanoksensa työpaikalla?

TEHTÄVIEN RATKAISUT

Harjoitus 1

Koska adoptiota koskeva päätös oli kielteinen ja adoptioneuvontaa antavan virkamiehen asenne pariskunnan mahdollisuuteen selviytyä adoptiolapsen mukanaan tuomasta vanhemmuudesta oli negatiivinen mahdollisesti naisen vammaisuuden vuoksi, on syytä arvioida, loukataanko YK:n vammaissopimuksen syrjintäkieltosääntöjä. YK:n vammaissopimuksessa yleisenä sopimuksen läpileikkaavana periaatteena on yhdenvertaisuus. Tämä tarkoittaa myös sitä, että vammaisella naisella on oikeus perustaa perhe ja hankkia lapsia. Perheen perustaminen kuuluu myös YK:n vammaissopimuksessa turvattuun jokaisen henkilön yksilölliseen itsemääräämisoikeuteen. YK:n vammaissopimuksen artikla 5 kieltää kaiken vamman perusteella aiheutuvan syrjinnän. Miehen voidaan arvella kokeneen sopimuksessa kiellettyä läheissyrjintää eli häntä syrjittiin viranomaistoiminnassa mahdollisesti aviopuolison vamman, alaraajojen halvauksen takia. Tapauskuvauksen perusteella avioliitto ja molempien henkilöiden työssäkäynti puoltavat adoptio-oikeuden myöntämistä. Vaaka kallistuu syrjinnän puolelle, ja tämä antaa aiheen epäillä naisen vammaisuuden johtaneen kielteiseen päätökseen. Virkamies käytännössä arvioi vammaista naista äitinä. Vastaavien tapausten välttämiseksi tarvittaisiin vammaisen henkilön aseman vahvempaa esiin nostamista adoptioneuvonnassa tarvittaessa sopimuksenkin sallimien positiivisten erityistoimien avulla.

Harjoitus 2

Tilannetta tulee arvioida vammaisen opiskelijan yhdenvertaisuuden näkökulmasta suhteessa muihin opiskelijoihin (artikla 5, kohta 1). Toisenlaista kohtelua ei voida tässä tapauksessa perustella millään tavoin. Artiklan 5 kohdan 2 mukaan kaikenlainen vammaisuuteen kohdistuva syrjintä on kielletty. Tapauksessa on kyse ensinnäkin välillisestä syrjinnästä. Välillisen syrjinnän voi ymmärtää siten, että alun perin ei ole ollut tarkoitus syrjiä vammaista henkilöä. Portaita ei ole rakennettu siksi, etteikö tapauksen opiskelija voisi opiskella oppilaitoksessa. Syrjivä menettely toteutuu kuten menettelyn tosiasiallisen seurausten kannalta. Toista kulkureittiä ei ole rakennettu tai tehty luiskaa (positiivinen erityiskohtelu) pyörätuolinkäyttäjää varten. Rehtorin välinpitämättömyys voidaan tulkita kohtuullisten mukautusten laiminlyönniksi, joka on YK:n vammaissopimuksessa tarkoitettua syrjintää. Toiseksi opiskelija on kohdannut välitöntä syrjintää, koska virkamies on ehdottanut jopa oppilaitoksen vaihtoa vammasta johtuvasta syystä. YK:n vammaissopimuksen 2 artiklan mukaan syrjintä vammaisuuden perusteella tarkoittaa vammaisuuteen perustuvaa erottelua, jonka tarkoituksena on heikentää kaikkien ihmisoikeuksien käyttämistä. Mikäli opiskelija ei voi opiskella oppilaitoksen es-

teellisyyden vuoksi, oikeus koulutukseen, työntekoon ja itsenäiseen elämään sekä osallisuuteen menetetään.

Harjoitus 3

YK:n vammaissopimuksessa mainitun syrjintäkiellon noudattaminen edellyttää vaatimusta ympäristön esteettömyydestä. Jotta vammaisen henkilö voi osallistua yhteiskunnan eri toimintoihin yhdenvertaisesti muiden kanssa, hänellä on oltava mahdollisuus myös esteettömään fyysiseen ympäristöön ja joukkoliikennevälineisiin pääsyyn. Esteettömyys ja saavutettavuus ovat käsitteitä, joita tulee tulkita muita YK:n sopimuksen artikloita vasten (mm. syrjintäkielto). Sopimuksen esteettömyysartikla 9 koskee myös vammaisen henkilön oikeutta kuljetukseen joukkoliikennevälineissä. Sopimusartikla käsittää yksityisen tahon järjestämät palvelut. Tapauksessa vetoaminen turvallisuusmääräyksiin on aika yleinen käytetty keino estää vammaisen henkilön osallisuus yhteisössä, jolloin tapausta arvioidaan mahdollisena kiellettyä syrjintänä.

Harjoitus 4

YK:n vammaissopimuksen artikla 9 edellyttää vammaisen henkilön pääsyä mm. fyysiseen ympäristöön eli rakennettuun ympäristöön, jotta hän voi elää itsenäisesti ja osallistua yhdenvertaisesti kaikilla elämän alueilla. Fyysiseen ympäristöön kuuluu kohdan a) mukaan mm. rakennukset, tiet, kuljetus, sisä- ja ulkotilat, koulut, asunnot terveydenhuoltoyksiköt ja työpaikat. Eri vammaaryhmillä on rakennetun ympäristön suhteen erilaisia tarpeita. Fyysisesti vammaisille pyörätuolinkäyttäjille ei sovi katukivetykset ja rakennusten portaat sekä kynnykset joukko-liikennevälineisiin. Aistivammaiset henkilöt tarvitsevat taas joukkoliikenteessä pysäkkikuulutuksia ja kontrastia erilaisten taustamateriaalien kanssa mm. pelkkä lasi häivyttää taustan. Lyhytkasvuisten ihmisten on hankala asioida esim. pankkiautomaatilla, mikäli ne on suunniteltu normaalin mittapuun mukaan. Keinoksi tarvitaan siis kaikille sopivaa suunniteltua ja arkkitehtikoulutukseen sisällytettävää pakollista esteettömyysosiota, missä esteettömyys otetaan huomioon kaikkia ihmisiä ajatellen. Myös yksityiset tahot on sitoutettava mukaan esteettömyysajatteluun!

Harjoitus 5

YK:n vammaissopimuksen artikla 6 mukaan vammaisille naisilla on sukupuoli-identiteetin takia riski joutua moninkertaisen syrjinnän kohteeksi (mm. vamma + sukupuoli). Tämän vuoksi vammaisen naisen asemaan on syytä kiinnittää huomiota mm. työpaikkakiusaamisen torjuntaohjelmassa, naisiin ja tyttöihin kohdistuvan väkivallan vastaisessa ohjelmassa sekä köyhyyttä koskevissa kansallisissa ohjelmissa. Vammaisen naisen seksuaalisissa väärinkäytöstilanteissa oikeuskäytännössä tulee pitää yllä riittävän tuntuva sanktiotasoa, joka perustuu rikoslakiin. Rintasyöpäseulontojen joukkotar-

kastuspaikkojen esteettömyyteen tulee kiinnittää huomiota ja terveydenhuollon henkilökuntaa kouluttaa vammaisuuteen liittyvissä kysymyksissä, jotta ei keskitytä hoitamaan ja seuraamaan vain vammaisten naisten vammasta johtuvaa toimintarajoitetta. Myös vammaisten naisten taloudellista asemaa tulisi kohentaa eri tavoin.

Koska harjoituksessa haettiin vastausta myös kulttuurisista tekijöistä, niin on syytä pohtia ratkaisua naisten ja miesten välisen elintasokuilun kaventamiseksi tasa-arvokysymyksenä. Myös vammaisille naisille on taatava yhtäläinen elintaso (naisen euro ei olisi enää 75 senttiä). YK:n vammaissopimuksessa on mainittu se tosiasia, että sukupuolensa vuoksi vammaiset naiset ja tytöt ovat kaikkien heikoimmassa asemassa, myös länsimaissa suhteessa muuhun väestöön. Tekstistä kävi ilmi myös viittaus länsimaisiin kauneusihanteisiin uralla etenemisen merkinä ja vaikutusta sosiaalisessa vuorovaihtuksessa, joten vammaisen naisen asemaa voi pohtia myös sukupuoli-identiteettiin liittyvään syrjäytymisen riskiin nähden. YK:n vammaissopimuksen artiklan 6 kohta määrittelee vammaisten naisten voimaantumisen (pitäisi lukea myös tyttöjen) yhdeksi tekijäksi, jotta naiset voivat käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia. Vammaisia naisia koskeviin kansallisiin ohjelmiin tulisi lisätä esim. yrittäjyysohjelma. Samoin vammaisia naisia koskeviin asenteisiin on syytä vaikuttaa erilaisin tiedotuskampanjoin.

Harjoitus 6

YK:n vammaissopimuksen artikla 7 korostaa lapsen edun ensisijaisuutta. Tapauksessa asiaa tulee arvioida siten 12-vuotiaan pojan näkökulmasta eikä hänen äitinsä tai isänsä näkökulmasta. Toisaalta samassa artiklassa todetaan, että vammaisilla lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja painoarvoa on annettava heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti. Sopimuksen läpileikkaavana periaatteena on myös mainittu vammaisten lasten kehittyvien kykyjen kunnioittaminen. 12-vuotias poika on vastavammautunut ja periaate soveltuisi ehkä paremmin syntymästään vammaisen lapsen kehittyvien kykyjen arviointiin. 12-vuotias on kuitenkin siinä määrin kehittynyt, että on perusteltua antaa hän vaikuttaa itseään koskevassa asiassa. Lääkärien arvio hoidon tarpeesta puolestaan palauttaa ratkaisun lapsen edun ensisijaisuuteen, joten ratkaisuna on lähete kuntoutusta varten Käpylän kuntoutuskeskukseen.

Harjoitus 7

Toimintasuunnitelmaan kannattaa kirjata selkeästi mihin halutaan vaikuttaa ja asianmukaiset perustelut. Perusteluiden tueksi voi hankkia lausunnon tai pyytää selvitystä vammaisjärjestöltä. Lisäksi tulee harkita onko asia tai epäkohta sen laatuinen ja laajuinen, että oman taustajärjestön lisäksi olisi hyvä ehdottaa yhteistyötä toisen tai useamman vammaisyhdistyksen kanssa. Tämän jälkeen on syytä ottaa yhteyttä kansanedustajan avustajaan tai suoraan kansanedustajaan ja sopia tapaaminen. Tapaamiseen mennessä on syytä vielä hioa

asiaa. Lobbaaminen on sosiaalista ja vuorovaikutteista toimintaa, joten asian ”härkähäinen” edistäminen ei ole kovin vaikuttavaa, vaan on myös kuunneltava tarkasti mitä kansanedustaja on mieltä ehdotuksesta.

Harjoitus 8

YK:n vammaissopimuksen artikla 29 edellyttää äänestyspaikkojen ja -menettelyjen esteettömyyttä. Myös materiaalin tulee olla vammaisen henkilön saavutettavissa. Kaikki äänestyspaikat maassamme eivät ole fyysisesti esteettömiä, eikä vaaleihin liittyvä materiaali ole kaikkien vammaisten saavutettavissa. YK:n vammaissopimus takaa vammaiselle henkilölle samat äänestys- ja osallistumismahdollisuudet yhdenvertaisesti muun väestön kanssa. Vammaisten kansanedustajien määrä on maassamme kovin vähäinen. Parhaat vaikutusmahdollisuudet vammaispolitiikkaan olisivat vammaisella kansanedustajalla – lieneekö syynä tuen puute?

Harjoitus 9

Kaikkia ihmisiä koskevat turvallisuusmääräykset ovat tarpeellisia, mutta käytännössä esiintyy tilanteita, joissa turvallisuusmääräyksiin vedoten estetään vammaisen henkilön itsenäinen elämä ja osallisuus yhteisössä mm. elokuvateattereissa, ravintoloissa sekä julkisissa kulkuneuvoissa. Sisäänpääsyn estämistä perustellaan usein sillä, että henkilökunta ei pysty vastaamaan vammaisen henkilön turvallisuudesta. Tällöin vammaisjärjestöjen on syytä kouluttaa vammaisuuden kohtaamisesta ao. tahoja ja lisätä tietoisuutta vammaisen henkilön itsemääräämisoikeuden toteuttamisesta. Vammaisen henkilön ei tarvitsisi erikseen perustella lääkärin-todistuksin omaa osallisuuttaan. Kohtelu on helposti YK:n vammaissopimuksen kieltämää syrjintää.

Harjoitus 10

YK:n vammaissopimuksen artikla 10 koskee vammaisen oikeutta elämään. Aiheellista kysymyksen kannalta on pohtia, rajoittavatko esimerkiksi laki raskauden keskeyttämisestä sekä siihen liittyvät käytännöt tätä oikeutta joiltain osin. Samoin laissa käytetty terminologia ”vajaamielisydestä” aiheuttaa ristiriidan ihmisarvon määrittämiseksi. Oikeutta elämään rajoittavat vammaisia syrjivät asenteet, hoidon antamatta jättäminen, turvallisuusmääräysten puutteet laitoksissa. Myös kulttuuriperinteet, elvytyskiellot sekä perheväkivalta voivat kaventaa ihmisoikeuksia.

Sopimuksen artikla 11 velvoittaa sekä viranomaisia että yksityisiä asumisen palveluja järjestäviä tahoja jo ennakolta huomiomaan vammaisten mahdollisuuden turvalliseen poistumiseen vaarapaikalta. Sopimuksen artikla 14 ”Henkilön vapaus ja turvallisuus” kieltää oikeuttamasta vammaisuuden olemassaoloa koskaan vapaudenriistoon. Mitkään asumisyksikköjen tai laitosten sisäiset ohjeet tai menettelytavat eivät saa olla ristiriidassa tämän määräyksen kanssa.

Harjoitus 11

Kunnan viranomaisen ehdotus on järjestelmälähtöinen eikä ihmisoikeusperustainen. YK:n vammaissopimuksen artiklan 19 mukaan kaikilla vammaisilla henkilöillä on oikeus elää yhdenvertaisesti ja heillä on oltava samat valinnanmahdollisuudet kuin muillakin. 19 artiklan a) alakohdan nojalla vammaisilla henkilöillä on oikeus valita asuinpaikkansa eivätkä he ole velvoitettuja käyttämään muiden osoittamia asumisjärjestelyjä. Lisäksi vammaisilla henkilöillä tulee sopimuksen artikla 19 mukaan järjestää kotiin mm. henkilökohtaista apua ja muita tukipalveluja. Tapauksessa kunnan tulee huolehtia vaikeavammaisen henkilön avun tarpeen riittävydestä, kuten henkilökohtaisen avun määrästä.

Harjoitus 12

1. YK:n vammaissopimuksen artikla 28 mukaan vammaisella henkilöllä on oikeus riittävät omaan ja perheensä elintasoon, kuten riittävään ravintoon ja sosiaaliturvan saatavuuteen. Tapauskuvauksen perusteella kyse oli vammaisen henkilön ja hänen lapsensa ravinnon ja rahan puutteesta elatusavun riittämättömyyden vuoksi, joten tilanne ei vastaa sopimusmääräystä.

2. Artikla 28 käsittää myös vammaisten vaatteet ja elinolojen parantamisen tähtäävät valtion toimet. Sopimusmääräys edellyttää myös köyhille vammaisille suunnattua rahallista tukea.

3. Henkilön kokonaistulot 14 296 euroa ylittävät kyllä aineistosta ilmi käyvän köyhyysrajan (13 800 euroa), mutta jäävät selvästi alle mediaanitulon (23 000 euroa). Tapauksen henkilö on kansaneläkkeellä ja tarvitsee ympärivuorokautista apua, mikä viittaa syntymästään asti vammaiseen henkilöön sekä epätasa-arvoiseen asemaan suhteessa muihin. Tilannetta tulisi kohentaa sopimusmääräysten mukaiseksi edellä esitetyn toimenpitein. Lisäksi sosiaalityöntekijän kommentti asunnon vaihtamiseksi tässä tapauksessa on perustuslain lain 9 §:n liikkumisvapausoikeutta rajoittava ja myös YK:n vammaissopimuksen valossa syrjivä.

Harjoitus 13

YK:n vammaissopimuksessa henkilökohtainen liikkuminen on merkittävä vammaisen henkilön ihmisoikeus, jota ei ole mainittu muissa vastaavissa ihmisoikeussopimuksissa. Kyse on samalla itsenäisestä henkilökohtaisesta liikkumisesta, eli vammaisella on oikeus itse päättää, millä tavalla ja milloin hän liikkuu. Henkilökohtainen liikkuminen ihmisoikeutena turvaa vammaisen mahdollisuutta itsenäiseen elämään ja osallisuuteen (art. 19). Henkilökohtaista liikkumista mahdollistavat kohtuuhintaan tarjottavat apuvälineet EU:n rajat ylittävästi. Auto liikkumisen apuvälineenä tukee oikeutta henkilökohtaiseen liikkumiseen. Tämän vuoksi valtion tulee järjestää yhdenvertaisesti tukea vammaisen auton hankintaan ja siihen liittyviin apuvälineisiin. EU:n lainsäädännöllä on vahvistettu vammaisen henkilön oikeuksia rautateillä, linja-autoliikenteessä, laivoilla ja lentoliikenteessä.

Harjoitus 14

Lähtökohtaisesti kunta voi järjestää vammaisten henkilöiden kuljetuspalvelut parhaaksi katsomallaan tavalla. Kuitenkin samalla tulee varmistaa vammaisten henkilöiden tosiasiallinen mahdollisuus liikkua itsenäisesti, sillä tavalla ja silloin kun he haluavat, YK:n vammaissopimuksen artikla 20 a) alakohdan mukaisesti. Oma kysymyksensä lienee se, onko linja-auto todella esteetön myös vaikeavammaisille ja palveleeko esteetön linja-auto siten, että vammaisen voi liikkua sen avulla silloin kun hän haluaa ja riittävän kattavasti alueella. Kunnallinen strategia ei voi ohittaa sitä tosiasiaa, ettei yksittäistapauksessa voida järjestää vaikeavammaiselle henkilölle vammaispalvelulain mukaista kuljetuspalvelua. Vammaispalvelulain mukainen kuljetuspalvelu voi olla ainoa vaihtoehto vaikeavammaisen henkilön mahdollisimman itsenäisen henkilökohtaisen liikkumisen varmistamiseksi. Lisäksi YK:n vammaissopimusartiklan 20 mukaan linja-auton lipun hinnan kohtuullisuuteen tulee kiinnittää huomiota. Tekstiaineistossa kerrottiin myös maamme invapaikkoihin liittyvistä epäkohdista. Tämä tarkoittaa sitä, että myös invapaikkojen olemassaoloon ja niiden saavutettavuuteen tulee kunnassa kiinnittää huomiota eli niihin on varattava resursseja joukkoliikenteen kehittämisen lisäksi. Invapaikkojen saatavuus mahdollistaa myös vammaisen henkilön itsenäisen liikkumisen auton avulla.

Harjoitus 15

YK:n vammaissopimuksen artikla 25 takaa vammaiselle henkilölle oikeuden parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää vammaisuuden perusteella. Käytännössä maassamme toisinaan sosiaali- ja terveydenhuollossa kiinnitetään helposti liian paljon huomiota vain yhteen toimintarajoitteeseen, jolloin muut toimintarajoitteet tai jopa perusterveys voi jäädä vähemmälle huomiolle. Tällöin oikeus laadukkaaseen tai hyvään terveydenhuoltoon ei toteudu. Vaikeavammaisen hoidon epäämisen liittyvät ohjeet on todettu lainvastaisiksi. Vammaisella henkilöllä on oikeus säilyttää hedelmällisyytensä ja lainsäädäntö on eräin osin järjestelmälähtöinen, mikä vaikuttaa vammaisen henkilön oikeuteen saada laadukkaita lisääntymisterveyden palveluita.

Harjoitus 16

YK:n vammaissopimuksen artiklan 26 mukaan vammaisille henkilöille tulee vahvistaa ja lisätä laaja-alaisia kuntoutuspalveluja ja -ohjelmia erityisesti terveyden, työllisyyden, koulutuksen ja sosiaalipalvelujen aloilla. Siten kuntoutuksella on yhteyksiä näiden alojen sisältämiin ihmisoikeuksiin, kuten vammaisen oikeus terveyteen, oikeus työllisyyteen sekä koulutukseen ja riittäviin sosiaalipalveluihin. Mikäli kuntoutus lopetetaan liian aikaisin, menetetään nämä kaikki ihmisoikeudet ja se johtaa myös vammaisen syrjäytymiseen. Tämän lisäksi kuntoutus lisää vammaisten ihmisten itsenäistä elämää ja osallisuutta. Ammatillisen kuntoutuksen tarkoituksena on ylläpitää työkykyä ja vaikeavammaisen lääkinnällisen kuntoutuksen tähtää yleisimmin toimintakyvyn ylläpitoon arkielämässä.

Harjoitus 17

Yhteiskunnalliseksi rakenteelliseksi syyksi on käsikirjassa mainittu esteellinen fyysinen ympäristö, kuten työpaikan rakennus ja työpaikan tilat (mm. vammaisen henkilön kannalta liian kapeat ovet, erilaiset kynnykset, työpisteen tason korkeus, riittävä tila apuvälineille ja henkilökohtaiselle avustajalle). Tämän lisäksi myös muut kuin välittömästi työn tekemiseen liittyvät tilat kuten WC-tilat ja työpaikkaruokalan tilat voivat olla vammaiselle henkilölle esteellisiä. Fyysisten esteiden lisäksi on olemassa myös viestinnällisiä esteitä eli kysyä sopii, täyttääkö työpaikka vammaiselle työntekijälle tarpeellisen ja saavutettavan tiedon tarpeen YK:n vammaissopimuksen artiklan 27 mukaisesti? Yhteiskunnallinen rakenteellinen syy on myös itse työpaikkaa suurempi käsite. Nimittäin myös liikkuminen kotoa työpaikalle voi tuottaa ongelmia puuttuvan esteettömän kulkuneuvon ja siihen liittyvän ympäristön vuoksi. Asenteelliseksi syyksi voi mainita yleisesti vammaisille tarjotut suojatyö- ja harjoittelupaikat, jotka eivät edistä riittävästi vammaisen henkilön työllistymistä. Vammaisten henkilöiden työllistyminen on muita hankalampaa avoimilla työmarkkinoilla sekä yksityisellä että julkisella sektorilla ja jossakin vaiheessa työurallaan vammaisen joutuu perustelemaan omaa asemaansa ja osaamistaan työnantajalle toisin kuin muut. Tieto julkisesta tuesta vammaisen työllistämiseksi ei vielä tavoita riittävästi työnantajia. Rakenteellinen epäkohota voi olla myös lainsäädäntö. Esimerkiksi vammaista tarkoittava termi "vajaakuntoinen" työolosuhteiden järjestelytukea koskevassa asetuksessa ei anna oikeaa kuvaa vammaisen työntekijän arvokkaasta panoksesta työyhteisöön.

Harjoitus 18

YK:n vammaissopimuksen artikla 27 velvoittaa, että vammaisia henkilöitä varten tehdään kohtuulliset mukautukset eli tarvittaessa yksittäistapauksessa työnantaja toteuttaa asianmukaisia erityisjärjestelyjä, kunhan niitä ei katsota kohtuuttomiksi. Toisaalta kohtuullisten mukautusten laiminlyönti katsotaan YK:n vammaissopimuksessa syrjinnäksi. Yhdenvertaisuuslain 5 §:ssä (20.1.2004/21) säädetään kohtuullisista mukautuksista. Kyse on yksittäisen vammaisen henkilön vamman vuoksi tarvittavista muutoksista työpaikalla, kuten työpisteeseen tehtävistä muutoksista (mm. tason laskeminen, tekstitysohjelma), tietokoneohjelmien saavutettavuus ja työpaikalla tiedonjaon saavutettavuus, rakennuksen toimitilojen esteettömyys mm. luiskien rakentaminen ja kynnysten poistaminen.